

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

**Právní a společenské postavení pachatele
a oběti v českém právu**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Miroslava Kejdová, CSc.

Vypracoval:

Libor Koblic

Brno 2009

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci, jejíž obsah odpovídá právnímu stavu ke dni 28. 02. 2009, zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Brno, 20. 03. 2009

Libor Koblic

P o d ě k o v á n í

Děkuji paní JUDr. Miroslavě Kejdové, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi ochotně poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Libor Kobic

OBSAH

Úvod.....	6
2. Pojetí pachatele a poškozeného v českém trestním právu.....	12
2.1. Úvod do trestního práva.....	12
2.2. Pachatel a poškozený jako subjekty trestního práva.....	13
2.2.1. Definice pojmu pachatel.....	13
2.2.2. Vymezení pojmu poškozený.....	14
2.3. Obviněný a poškozený v trestním řízení.....	16
2.3.1. Procesní postavení poškozeného v historii českého práva.....	16
2.3.2. Procesní postavení oběti trest. činu v mezinárodním kontextu....	18
2.3.3. Komparace práv obviněného a poškozeného v současném českém trestním právu	22
2.3.4. Mladistvý jako pachatel provinění	24
3. Trestání pachatelů trestných činů.....	33
3.1. Pojetí trestu v systému trestního práva.....	33
3.2. Institut trestu po rekodifikaci českého trestního zákoníku	34
3.3. Trest odnětí svobody a postavení odsouzeného v podmínkách českého vězeňství	37
3.4. Dohled probačního úředníka	40
4. Náhrada škody obětem trestných činů.....	43
4.1. Bezplatná právní pomoc.....	43
4.2. Adhezní řízení.....	45
4.3. Finanční pomoc obětem trestných činů od státu	48

5. Restorativní justice a její význam pro obranu práv obětí

5.1. Koncepce restorativní justice.....	54
5.2. Mediace.....	56
5.3. Rodinná skupinová konference.....	59
5.4. Společné rozhodování.....	61
5.5. Hodnocení výsledků.....	62
5.6. Perspektivy restorativní justice.....	64
5.7. Implementace restorativní justice do českého právního řádu.....	66
Závěr - úvahy de lege ferenda.....	67
Resümee	71
Literatura a prameny.....	73

Úvod:

Jak je ze samotného názvu této diplomové práce na téma „**Právní a společenské postavení pachatele a oběti v českém právu**“ zřejmé, jedná se o problematiku, která se přímo či nepřímo týká nebo v případě, že se staneme obětí trestné činnosti, může týkat každého z nás nebo našich blízkých. Jde o vzájemný vztah dvou stran, kdy každá z nich stojí na opačném pólu. Jde o vztah vynucený, jelikož oběť trestného činu zpravidla nemá na vybranou, zda se chce dobrovolně stát účastníkem trestního řízení v pozici poškozeného. Je to tedy vztah neférový. Dominantní úlohou každého státu je, aby chránil práva a oprávněné zájmy všech osob. Pokud už dojde ke spáchání trestného činu, je nebo přinejmenším by mělo být povinností státu dostát spravedlnosti. To znamená učinit takové kroky a opatření, aby byl zjištěn pachatel, na základě provedených důkazů v rámci trestního řízení podle zásluh potrestán a oběť odškodněna.

Vybral jsem si dané téma jednak proto, že je mi profesně velmi blízké, dále proto, že se bezprostředně dotýká oblasti práva, což je obor, který jsem s úspěchem studoval na předchozí vysoké škole a také oblasti týkající se společenskovedních disciplín, které mám tu čest studovat v současné době na zdejším institutu. V neposlední řadě jsem si zvolil toto téma také proto, že vztah pachatele a jeho oběti je vztahem podle mého názoru nespravedlivým a z hlediska společenského, právního i mravního značně nevyváženým.

Ačkoli jsem neměl nejmenší pochybnosti ohledně volby tématu diplomové práce, byl jsem nucen vyvinout značné úsilí, když jsem se dlouhou dobu zamýšlel nad tím, jak ze svého pohledu poměrně široký název nejlépe uchopit a zpracovat v předepsaném rozsahu do smysluplného celku. Nabízelo se několik možných variant a řešení. Uvažoval jsem, zda se spíše zaměřit na určitou skupinu obětí jednotlivých typů trestných činů, či se věnovat samotným pachatelům například v jejich adaptaci na vězeňské prostředí a následné resocializaci po výkonu trestu odnětí svobody, nebo práci směřovat na některou

oblast týkající se eliminování následků trestných činů, jako je kompenzace vzniklých škod v rovině občanskoprávní a úlohu státu při jejich napravování.

Nakonec jsem se rozhodl pro obecnější a také širší pojetí. První dvě kapitoly jsou zaměřeny na oblast právní, resp. trestněprávní. Poškozený je významným subjektem a stranou trestního řízení. Novely trestního práva od roku 1989 rozšiřovaly, zesilovaly a prohlubovaly spíše procesní práva obviněného, ale buď vůbec, anebo jen ve velmi malé míře rozšiřovaly procesní práva poškozeného. Tento postup nebyl správný, protože poškozený je osobou, která je trestným činem nejvíce dotčena. Ochrana osoby poškozené trestným činem je stejně důležitá jako ochrana osoby, proti které se vede trestní řízení. Tato, pro poškozeného citlivá a nepříznivá situace, se postupně začala měnit, alespoň pokud jde o právní úpravu postavení poškozeného v trestním řízení. Tendence posledních novelizací trestního řádu je rozšiřování procesních práv poškozeného na úroveň srovnatelnou s procesními právy obviněného. Významnou změnou v tomto směru byla poslední velká novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb., účinná od 1. ledna 2002.

Součástí trestněprávního přístupu je i problematika mladistvých delikventů. Rozdíly mezi mladistvými a dospělými pachateli, které vyplývají z obecně nižší rozumové a mravní vyspělosti mladší věkové kategorie, odůvodňují kromě zvláštní úpravy podmínek vzniku trestní odpovědnosti i zvláštní úpravu sankcí, potažmo alternativních sankcí ukládaných mladistvým. Právě specifickému přístupu státních orgánů ve vztahu k mladistvým, který je založen na zcela samostatných právních principech podle zvláštního zákona,¹ patří jedna subkapitola mé práce.

Aby bylo spravedlnosti učiněno za dost, je v zájmu celé společnosti pachatele trestného činu podle zákonem stanovených pravidel odsoudit a potrestat. V samostatné kapitole se věnuji otázce trestu, zejména jeho pojetí podle nové úpravy trestního práva hmotného přijatého zákonem č. 40/2009 Sb.

¹ ZSM

s účinností od 1. 1. 2010. Zvláštní prostor jsem pak vyčlenil trestu odnětí svobody a specifickým životním podmínkám v prostorách věznic a jejich vlivu na duševní integritu odsouzeného. V závěru této kapitoly se pak zmiňuji o novém alternativním druhu trestu v podobě domácího vězení, jenž byl uzákoněn v nově přijatém trestním zákoníku. Pachatelům trestných činů, ať už byli odsouzeni podmíněně či nepodmíněně, je nutné, navzdory jejich provinění, v rámci procesu jejich nápravy věnovat náležitou pozornost a podat jim pomocnou ruku v situacích, kdy jsou společností vytěsněni na její okraj. Největší pozornost je žádoucí věnovat především dětem, mladistvým pachatelům a mladým dospělým lidem, kdy je stále největší šance vhodně zvoleným individuálním přístupem pomoci jim dostat se na „lepší“ cestu. Za tímto účelem byla zákonem č. 257/2000 Sb. zřízena instituce Probační a mediační služby České republiky. V této kapitole jsem se zaměřil na činnost probačních úředníků, jejichž role je v tomto ohledu zásadní a nezastupitelná.

Ve čtvrté části nesoucí název „Náhrada škody obětem trestných činů“, poukazuji na složitou situaci obětí,² kterým v důsledku trestného činu vznikla materiální či jiná újma. Některé oběti byly trestnou činností zasaženi tak zásadně, že se jejich životy ze dne na den doslova obrátily naruby a jejich utrpení lze zmírnit jen velmi těžko. Tyto osoby jsou prakticky bezprostředně po prvním šoku vystaveny, pro ně většinou velmi nepříjemnému, složitému procesu, nesoucí název trestní řízení. Zde jsou povinny být k dispozici orgánům činných v trestním řízení, podávat vysvětlení a svědecké výpovědi, účastnit se různých úkonů a nakonec se u soudu střetnout tváří v tvář s pachatelem, který svým zaviněným jednáním radikálně zasáhl do jejich životů, narušil nebo je dokonce připravil o jejich nejcennější hodnoty a statky. Nezřídka u některých z nich pak dochází k tzv. sekundární viktimizaci. V této kapitole jsem se tedy zaměřil na instituty práva trestního i občanského, týkající se bezplatné právní pomoci obětem trestných činů v probíhajících řízeních a dále možnostech uplatnění jejich

² V této souvislosti záměrně používám termín „oběť“ a nikoli termín „poškozený“, jelikož ve vztahu k ZoPPPO se za oběť považují i pozůstalí po oběti.

nároků, pokud jde o kompenzaci v podobě náhrady škody. Závěrem pak zmiňuji mezinárodní standardy a úlohu státu v poskytování finanční pomoci těmto obětem.

Závěrečná kapitola této diplomové práce je celá zasvěcena relativně novému přístupu k řešení trestněprávních konfliktů, kterým je jeden ze stále se rozvíjejících principů spravedlnosti – **fenomén restorativní justice**. Z tohoto principu vychází alternativní způsoby řešení trestních věcí, tedy i alternativní tresty. Její principy stále častěji pronikají do českého právního řádu. Důležitou úlohu v této oblasti hraje Probační a mediační služba České republiky. Právě mediace je zprostředkovatelem styku mezi obětí a pachatelem mimo rámec klasického trestního řízení, kdy se strany snaží najít způsoby řešení situace způsobené trestným činem.

Cílem této diplomové práce je poukázat na nerovné postavení dvou proti sobě stojících stran – pachatele a oběti, a to jak z hlediska trestněprávního, kde procesní práva poškozeného stále pokulhávají za právy obviněného, tak z pohledu společenského, kdy oběť musí čelit nepříznivým následkům trestného činu a komplikovaně se domáhat odpovídající satisfakce, zatímco před pachatelem stojí úkol vyrovnat se s uloženým trestem a také s povinností aktivně se podílet na odškodnění osoby, již svým zaviněným jednáním způsobil újmu. Neméně důležitým cílem této práce je poukázat na vzrůstající nutnost a důležitost aplikování principů restorativní justice v případech, kde je to možné, především pak u mladistvých pachatelů.

Seznam zkratk

Ústava

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ze dne 16. 12. 1992, Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

LZPS

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., ze dne 16. 12. 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Mezinárodní pakt

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (vyhl. č. 120/1976 Sb.).

Evropská úmluva

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení č. 209/1992 Sb., ve znění č. 41/1996 Sb. a č. 243/1998 Sb.).

OZ

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

TrZ

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

TrŘ

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

ZoPPPO

Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

ZPMS

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů

ZSM

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

OSN

Organizace spojených národů

2. Pojetí pachatele a poškozeného v českém trestním právu

2.1. Úvod do trestního práva

Trestní právo je odvětvím práva veřejného, jehož hlavní úlohou je chránit práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob, zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky před trestnými činy vypočtenými taxativně v trestněprávních normách. Trestněprávní ochrana tak záleží v tom, že trestní právo určuje, které ze společensky škodlivých činů jsou trestné, a stanoví i tresty za jejich spáchání. Ochrana před trestnými činy slouží i stanovení podmínek ukládání tzv. ochranných opatření (ochranné léčení, ochranná výchova a zabránění věci). Trestní právo hmotné, které je předmětem úpravy trestního zákoníku, se uplatňuje prostřednictvím trestního práva procesního, jehož normy upravují postup orgánů činných v trestním řízení o konkrétních spáchaných trestných činech tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. V tomto smyslu tvoří trestní právo hmotné a trestní právo procesní jednotný celek, kde je však třeba vždy rozlišovat část trestněprávní upravenou v trestním zákoně a část trestněprocesní upravenou v trestním řádu. Trestní právo má subsidiární charakter ve vztahu k ostatním odvětvím práva. Hovoříme o principu ultima ratio, jako nejzazším prostředku, kterým je prováděna právní regulace a sociální kontrola společnosti. Použití prostředků trestního práva (hmotného i procesního) totiž představuje nejzávažnější zásahy do práv jednotlivce, a proto musí být používány zdrženlivě pouze v případech,

v nichž prostředky jiných právních odvětví (např. práva občanského a správního) selhávají nebo nejsou dostatečně efektivní.

2.2. Pachatel a poškozený jako subjekty trestního práva

2.2.1. Definice pojmu pachatel

Procesními stranami v trestním řízení jsou ve smyslu ustanovení § 12 odst. 6 TrŘ ty subjekty řízení, které uplatňují nebo podporují žalobu anebo stojí na straně obhajoby a sebe nebo jiného proti ní obhajují. Osoba, proti níž se řízení vede, se podle jednotlivých stádií trestního řízení nazývá podezřelý³, obviněný⁴, obžalovaný⁵ a odsouzený⁶. Ačkoli se jedná o totožnou osobu, její označení se mění ve vztahu k jednotlivým fázím trestního řízení. Je třeba od něj odlišit termín pachatel, který je pojmem pouze hmotněprávním. Osoba pachatele trestného činu je v českém právu definována v § 9, odst. 1 zákona TrZ následovně: „*Pachatelem trestného činu je, kdo trestný čin spáchal sám.*“ Pachatelem může být pouze osoba příčetná⁷, jež dovršila v době činu 15 roku věku⁸, a která svým zaviněným jednáním naplnila všechny znaky trestného činu. České trestní právo je postaveno na principu individuální odpovědnosti. Nezná tedy odpovědnost kolektivní, nezná odpovědnost za cizí zavinění. Za právnickou osobu by byl trestně odpovědný ten, kdo za ni jednal, tedy ten, kdo se dopustil pro společnost nebezpečného jednání, které naplňuje znaky trestného činu.

³ Pojem podezřelého není v trestním řádu definován, avšak trestní řád jej v určitých ustanoveních používá (např. § 76, § 158 odst. 7 atd.) a v různých souvislostech k označení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu, vůči níž ještě nebylo zahájeno trestní stíhání, ale vůči níž se trestní řízení ve fázi postupu před zahájením trestního stíhání řízení vede (srov. v § 12 odst. 6 „ten, proti němuž se vede trestní řízení“) a dále k označení osoby, proti níž je vedeno zkráceného přípravného řízení (srov. § 179a až § 179f).

⁴ Osoba, proti níž bylo zahájeno trestní stíhání podle § 160 odst. 1 TrŘ.

⁵ Po nařizení hlavního líčení se obviněný označuje jako obžalovaný (srov. § 12 odst. 8 TrŘ).

⁶ Odsouzený je ten, proti němuž byl vydán odsuzující rozsudek, který již nabyl právní moci (srov. § 12 odst. 9 TrŘ).

⁷ Nepříčetnost (srov. § 12 TrZ).

⁸ Věk (srov. § 11 TrZ).

2.2.2. Definice pojmu poškozený

Jelikož procesní postavení osoby, které byla způsobena újma trestným činem, se vyvíjelo v kontextu s vývojem společenských podmínek, dovolil bych si v úvodu této kapitoly malý exkurs do nedávné historie.

Postavení poškozeného na území Čech a Moravy bylo upraveno **rakouským trestním řádem z 23. května 1873 a rakouskými vojenskými trestními řády z 5. července 1912**. Tyto vojenské řády byly převzaty i Československou republikou. Rakouský trestní řád rozlišoval postavení poškozeného dle toho, zda šlo o delikty stíhané z moci úřední, nebo o delikty, jejichž stíhání stát vyhradil soukromé žalobě. Vojenský trestní řád z roku 1912 přiznával poškozenému jen omezená práva.

Československý trestní řád z roku 1950 definoval poškozeného jako toho, kdo utrpěl škodu trestným činem, tj. skutkem, který byl předmětem žaloby. Poškozený byl oprávněn uplatnit v trestním řízení své nároky vzešlé z trestného činu a činit návrhy v hlavním i odvolacím líčení. Za poškozeného považoval jen toho, komu přiznal oprávnění žádat, aby uplatnil svůj nárok na náhradu škody v trestním řízení. Trestní řád tedy neznal poškozeného, jemuž byla způsobena újma na zdraví bez možnosti uplatnění peněžitých nároků nebo morální či jiná škoda.

Podle **trestního řádu z roku 1956** byl poškozený ten, komu byla trestným činem způsobena škoda, pokud by nárok na její náhradu bylo možno uplatňovat před soudem v řízení ve věcech občanskoprávních, nebyl-li v řízení spoluobviněným.

Trestní řád z roku 1961 zavedl jistou novinku v naší právní úpravě a to: Možnost prokurátora navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit škodu způsobenou trestným činem. Jednalo se o případy ochrany zájmů společnosti, socialistických organizací nebo pracujících, zejména byla-li trestným činem způsobena škoda na majetku

v socialistickém vlastnictví. Tato novinka byla zrušena novelou trestního řádu z roku 1990. Definice poškozeného, jakou znal trestní řád již z roku 1961, je ve stejné podobě i v současném trestním řádu.

Z těchto definic jasně vyplývá širší pojetí poškozeného, protože předchozí právní úpravy neznaly poškozeného, jemuž byla způsobena újma na zdraví bez možnosti uplatnění peněžitých nároků nebo morální či jiná škoda. Rozsah oprávnění poškozeného není zásadně vázán na to, zda poškozený umožnil nebo jinak přispěl ke spáchání trestného činu, kterým škoda vznikla. Výjimku tvoří ustanovení § 44 odst. 1 TrŘ, podle něhož oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný.

V současném českém právním řádu je pojem poškozeného chápán poněkud širěji než pojem oběti. Podle § 2 ZoPPPO se obětí rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví. Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.

Poškozeným je ve smyslu § 43 odst. 1 TrŘ ten, komu pachatel trestným činem ublížil na zdraví (bez ohledu na to, zda mu vznikla majetková škoda), způsobil majetkovou, morální nebo jinou škodu. Morální škodou se rozumí takový škodlivý zásah do práv a zájmů dotčeného subjektu, který je způsoben například trestnými činy proti lidské důstojnosti, trestnými činy proti pořádku ve věcech veřejných, trestnými činy hrubě narušujícími občanské soužití. Jinou škodou se rozumí také škoda na právech způsobená například trestným činem poškozování spotřebitele, nekalé soutěže, křivého obvinění, pomluvy, poškozování cizích práv, omezování osobní svobody.

Podle trestního řádu rozlišujeme poškozené na dvě skupiny, a to na poškozené, kteří mají podle zákona nárok na náhradu škody a dále na ty, kterým toto oprávnění chybí. Poškozeným může být osoba fyzická i právnická. Je-li

poškozená osoba zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo je-li její způsobilost k právním úkonům omezena, vykonává její práva podle zákona zákonný zástupce.

2.3. Obviněný a poškozený v trestním řízení

2.3.1. Procesního postavení poškozeného v historii českého práva

V průběhu historického vývoje se chápání trestného činu a odpovědnosti za jeho postih výrazně proměnilo. V dobách starověku i středověku záležel postih pachatele především na iniciativě poškozeného. Zásada oficiality se plně prosadila až v období absolutismu a osvícenství a přetrvává do současnosti. Stále více se však v reakci na nedostatky stávajícího systému prosazují prvky tzv. restorativní spravedlnosti.

V počátcích českého státu byl trestný čin považován především za útok proti soukromé osobě a nikoli proti společnosti, dokonce do 12. století nebyl ani útok na panovníka ztotožňován s útokem proti státu. Původně jedinec k prosazení a vykonání satisfakce za porušení svého práva využíval institutu svépomoci pramenící z rodových obyčejů. Její rozsah byl postupně omezován a kontrolován, musel být přiměřený (známý princip talio – oko za oko, zub za zub). Fyzické tresty byly pozvolna nahrazovány finančními sankcemi, později určenými i stavovským postavením jak oběti, tak pachatele. Dnes je jistou formou svépomoci institut nutné obrany za splnění konkrétních podmínek. Musí být v přiměřeném rozsahu, směřovat vůči pachateli a musí se jím odvracet přímo hrozící nebo trvající útok⁹.

Soukromá msta byla omezována již Dekrety Břetislavovými, a to vyplacením náhrady za způsobenou škodu či výkupem z krevní msty pomocí příhlavních peněz. Krevní msta se později přetělila do formy ordálu soudního souboje

⁹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva. Příbram: Linde, 2003.

s přesnými pravidly, kterého se účastnili vrah a nejbližší příbuzní jeho oběti. Pokud by se někdo nedostavil k souboji, žalobce získal právo protivníka zajmout, nebo zabít a odvléci za nohy pod šibenici. Obdoby soukromé msty se projevovaly i u jiných deliktů. Kupř. při únosu měli unesená či její otec právo vlastnoručně potrestat pachatele stětím. Pokud otec anebo manžel dopadl dceru nebo manželku při činu cizoložství, měl právo zabít ji i jejího milence. Přežitky krevní msty u nás přežívaly až do roku 1627¹⁰.

Proces byl typem obžalovacím a měl soukromoprávní charakter. Iniciativa musela tedy vycházet od soukromé osoby – poškozeného a nebo jeho blízkých. Jenom u některých deliktů se postupně vyvíjela domněnka, že postih pachatele je obecným zájmem. Po podání žaloby byl žalobce odpovědný za poškození zdraví, za život vězně či za případné škody způsobené mučením, kdyby mu vina nebyla prokázána. Soudy tyto případy považovaly za spory soukromoprávní – majetkové – a hlavním účelem řízení bylo rozhodnout o nároku na náhradu škody způsobené poraněním. Až nástupem feudálního absolutismu se prosadila zásada oficiality – trestní proces se zahajoval *ex offio*, popudu soukromého žalobce již nebylo zapotřebí.¹¹

V současnosti má poškozený v soudním řízení oproti středověkému pojetí poměrně slabou pozici. Pro orgány činné v trestním řízení je důležitější pachatel a to se bohužel odráží i ve stylu jednání s obětí. Poškozený pak oprávněně nabývá pocitu, že je vytlačován do pasivity a není akceptován psychologicky ani lidsky.¹²

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² Kulišková, K. K problematice obětí trestních činů a k výsledkům obětí v České republice (sborník). Praha: Institut pro kriminologii a bezpečí, Bílý kruh bezpečí, 1999, s. 52.

2.3.2. Procesní práva oběti trestného činu v mezinárodním kontextu

Oběť je všeobecně vnímána jako třetí strana trestního procesu. Posilování práv obětí trestných činů však často vede k obavám z negativního dopadu na práva obviněného. Další možný konflikt je spatřován mezi zájmem oběti a zájmem veřejným, reprezentovaným veřejnou obhajobou. Trestní systémy by však měly dosáhnout rovnováhy mezi ochranou zájmů jak pachatele, tak společnosti a oběti. Trestní proces by měl být nestranný jak vůči obviněnému, tak k oběti trestného činu. Ačkoli mezinárodní dokumenty neupravují procesní práva obětí příliš podrobně, najdeme v nich základní trendy a principy vyvažování práv obviněného a oběti a veřejného zájmu.

Za chartu obětí trestných činů je považována **Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci** přijatá OSN v roce 1985¹³. Tento dokument není právně závazný, práv v něm stanovená jsou však považována za minimální standard pro zacházení s oběťmi trestných činů. Deklarace je vodítkem pro tvorbu politiky a legislativy týkající se obětí trestných činů¹⁴. J. Van Dijk¹⁵ specifikuje na základě této deklarace deset základních principů zacházení s obětí, z nichž drtivá většina velmi úzce souvisí s trestním řízením:

- s oběťmi musí být zacházeno se soucitem a respektem

Mají právo na:

- informace o řízení,
- vyjádřit své názory, stanoviska a potřeby v jeho průběhu,
- bezplatnou právní pomoc,
- ochranu soukromí a identity,

¹³ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, UN (1985)

¹⁴ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice, C.H. Beck 2007, s. 30.

¹⁵ Jan Van Dijk (1952) – profesor sociologie a komunikačních věd na twentské univerzitě v nizozemském Enschede.

- ochranu před pomstou a zastrašováním,
- odškodnění pachatelem,
- účast v mediaci (zprostředkování či urovnání sporu),
- kompenzaci od státu v případě násilného trestného činu,
- sociální pomoc a podporu¹⁶

V roce 1999 byla vydána **Příručka OSN na pomoc obětem trestné činnosti**, která má pomoci při implementaci standardů Deklarace z roku 1985 vytvářením a realizací programů poskytující sociální, psychologickou, emocionální a finanční podporu a pomoc obětem a další účinnou pomoc obětem v rámci trestního řízení¹⁷. Co se týká účasti oběti v trestním řízení, Příručka OSN stanoví tyto základní požadavky:

- zacházet s obětí s respektem a uznáním,
- ochranu oběti před způsobením újmy,
- zapojit oběť do rozhodovacího procesu (tj. informovat oběť o jejích právech a povinnostech, o vývoji případu a jejím postavení jako svědka, o civilních nárocích v trestním řízení, o postavení oběti v roli žalobce nebo „pomocného“ žalobce, o prohlášení oběti o dopadu viktimizace, o právu oběti požadovat přezkoumání přijatých rozhodnutí),
- zapojit oběť do řešení konfliktu a tradiční formy projednávání věci před soudem,
- zapojit oběť do výkonu trestu pachatele (např. účast oběti ve vzdělávacích kursech pro pachatele o dopadu viktimizace nebo účast oběti při zasedáních o využití parole – podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody).

Právně závaznými dokumenty OSN upravující mimo jiné i procesní práva obětí trestných činů jsou dále **Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu** z roku 2000, dle které mají smluvní strany povinnost

¹⁶ Růžička, M. Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 30.

¹⁷ Tamtéž s. 32.

umožnit oběti vyjádřit své názory a obavy a zohlednit je ve všech stádiích trestního řízení. Úmluva rovněž stanoví povinnost smluvních stran zajistit ochranu svědků v trestním řízení i jejich rodinných příslušníků mimo jiné zavedením pravidel důkazního řízení, která svědkovi umožní poskytnout svědectví způsobem zajišťujícím jeho bezpečnost. K úmluvě byl rovněž sjednán **Protokol o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi zejména se ženami a dětmi**, který úmluvu doplňuje a obsahuje některá další práva: právo oběti na informace v trestním řízení, ochranu soukromí a identity obětí. Úmluva i Protokol upravují další práva, která s procesními právy obětí souvisí¹⁸. Z dokumentů Rady Evropy je pak pro procesní postavení oběti nejvýznamnější **Doporučení Rady Evropy č R (85) 11 o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního procesu** z roku 1985. Nejpodrobněji upravuje práva obětí v trestním řízení **Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie o postavení obětí v trestním řízení**¹⁹. Tento dokument zakotvuje následující procesní práva obětí:

- právo na respektování a uznání,²⁰
- právo zvlášť ohrožených obětí na zvláštní zacházení,
- právo být slyšen v řízení a právo předkládat důkazy,
- právo mít od počátku řízení přístup k informacím relevantním pro ochranu zájmů obětí včetně práva obětí, kterým hrozí nebezpečí na informování v okamžiku propuštění osoby stíhané nebo odsouzené za trestný čin,
- právo na zajištění komunikace,²¹
- právo v odůvodněných případech na bezplatné poradenství týkající se úlohy oběti v řízení a bezplatnou právní pomoc,
- právo na náhradu nákladů řízení,

¹⁸ Blíže viz Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 40.

¹⁹ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (Official Journal L 82 of 22. 03. 2001).

²⁰ Každý členský stát zaručí obětem ve svém trestněprávním systému skutečnou a přiměřenou úlohu. Bude nadále usilovat o to, aby obětem v průběhu řízení zaručil zacházení náležitě respektující jejich osobní důstojnost a uznává práva a oprávněné zájmy obětí, zejména v rámci trestního řízení.

²¹ Právo na nezbytná opatření ke zmírnění komunikačních obtíží týkající se porozumění nebo účasti obětí v postavení svědka nebo strany řízení v důležitých etapách dotyčného trestního řízení, a to způsobem srovnatelným s opatřeními tohoto druhu, která stát přijímá vůči obviněným.

- právo na dostatečnou úroveň ochrany obětí trestných činů a jejich rodiny, zejména jejich bezpečnosti a ochranu jejich soukromí,
- právo na odškodnění,
- možnost obětí trestných činů, které mají trvalé bydliště v jiném členském státě, aktivně se účastnit trestního řízení (telekonference, videokonference apod.)

Rámcové rozhodnutí stanoví většinu z deseti základních principů zacházení s obětí vytyčených Deklarací OSN za závazné pro národní právní řády členských států a v některých ohledech stanoví vyšší standardy než Doporučení Rady Evropy a Deklarace OSN z roku 1985. Významná ustanovení o ochraně obětí trestných činů a jejich účasti v trestním řízení stanoví také **zakládající smlouva Mezinárodního trestního soudu, Římský statut**.

Česká republika je smluvní stranou **Evropské úmluvy o odškodňování obětí násilných trestných činů** (141/2000 Sb.m.s.), která stanoví mezinárodní standard pro odškodňování obětí násilných trestných činů a kterou na národní úrovni implementuje ZoPPPO. Tento zákon převzal standardy pro odškodňování, jak je upravuje Evropská úmluva, zahraniční právní úpravy však často zajišťují obětem vyšší standard odškodnění. Problematikou odškodňování obětí se v roce 2004 zabývala Evropská komise, která zpracovala Zelenou knihu o odškodňování obětí státem. Z ní vyplývá, že mezi členskými státy existují velké rozdíly v úrovni odškodňování a kritérií, na jejichž základě je odškodnění přiznáno. Účelem Zelené knihy bylo zhodnotit, zda je třeba odškodňování obětí od státu regulovat komunitárními předpisy. Společně tyto mezinárodní dokumenty představují významný vývoj směrem k trestní spravedlnosti, v jejímž středu stojí oběť.

2.3.3. Komparace práv obviněného a poškozeného v současném českém trestním právu

Jak bylo vysvětleno v kapitole 2.2.1. nelze ztotožňovat hmotněprávní pojem pachatele s dalšími názvy procesní povahy osoby proti níž je vedeno trestní stíhání ve vztahu k jednotlivým fázím trestního řízení. Pro účely předmětného tématu v této kapitole bude používáno pojmu obviněný²².

1. Bezplatná obhajoba obviněného – obviněný má právo mít obhájce a nemá-li dostatečných prostředků, aby hradil náklady obhajoby, má nárok na obhajobu bezplatnou nebo na obhajobu za sníženou odměnu (§33 odst. 2 TrŘ). Poškozeného má podle § 51a TrŘ právo na bezplatnou právní pomoc pouze v případě, že uplatnil nárok na náhradu škody a zároveň prokázal, že nemá dostatek finančních prostředků. Přesto nemusí být soudem o jeho návrhu rozhodnuto kladně a zmocněnec nebude ustanoven, pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by takové zastoupení bylo zřejmě nadbytečné. O tomto bude podrobněji pojednáno v kapitole 4.1. této diplomové práce.

2. Obhájce – obviněný má právo žádat, aby byl vyslýchán jen v přítomnosti svého obhájce a aby se obhájce účastnil i jiných úkonů přípravného řízení (§ 33 odst. 1, § 165 TrŘ). Poškozený nemá právo být vyslýchán jen v přítomnosti svého právního zástupce. Nemůže také žádat, aby on sám nebo jeho zmocněnec se účastnili vyšetřovacích úkonů a kladli otázky vyslýcháným svědkům, jako je tomu v případě obviněného.

3. Tlumočník – TrŘ sice v § 2 odst. 14 zajišťuje každému, kdo neovládá český jazyk, právo před orgány činnými v trestním řízení používat svého mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že ho ovládá, avšak § 28 TrŘ, který konkrétně stanoví, kdy je třeba tlumočnicka přibrat, se o poškozeném nezmiňuje vůbec. Lze tedy dovodit, že tlumočník bude ustanoven poškozenému pouze

²² Pokud z povahy věci nevyplývá něco jiného, rozumí se obviněným též obžalovaný a odsouzený (srov. § 12 odst. 7 TrŘ).

tehdy, jestliže bude třeba přetlumočit jeho svědeckou výpověď. Oproti tomu obviněný má právo mimo tlumočení i na písemný překlad rozhodnutí vyjmenovaných v § 28 odst. 2. Poškozený, který neovládá dobře český jazyk, je tak oproti obviněnému ve značné nevýhodě a těžko může uplatňovat svá práva v trestním řízení.

4. Povinnost vypovídat – obviněný má právo kdykoli v průběhu trestního řízení odmítnout výpověď. Poškozený je povinen vypovídat, pokud je současně svědkem, kromě případů uvedených v § 100 TrŘ.

5. U nejzávažnějších trestných činů (§ 17 TrŘ), kde je jako soud prvního stupně příslušný přímo krajský soud, může soud rozhodnout, že účast poškozeného v trestním řízení nepřipouští.

6. Uzná-li vyšetřovatel vyšetřování za skončené a jeho výsledky za postačující k podání obžaloby, umožní obviněnému a obhájci v přiměřené lhůtě prostudovat spisy a učinit návrhy na doplnění vyšetřování. Na tuto možnost upozorní vyšetřovatel obviněného a jeho obhájce nejméně tři dny předem (§ 166 odst. 1 TrŘ). Poškozený ani jeho zmocněnec taková oprávnění nemají.

7. Opis obžaloby dá předseda senátu doručit poškozenému, zákon nic neříká o tom, že by se stejnopis obžaloby měl doručovat zmocněnci poškozeného. § 198 odst. 2 TrŘ stanoví, že o hlavním líčení se vyrozumí státní zástupce, zákonný zástupce a obhájce obžalovaného, jakož i poškozený a zúčastněná osoba.

8. Rozdílnost postavení poškozeného a obviněného lze najít také v ustanoveních upravujících jejich účast v hlavním líčení a s tím souvisejícího práva činit návrhy na doplnění dokazování. Podle § 215 odst. 1 TrŘ může poškozený a jeho zmocněnec se souhlasem předsedy senátu klást vyslychaným osobám otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu. Státní zástupce, obžalovaný a obhájce navíc mohou žádat, aby jim bylo umožněno provést výslech svědka. Poškozený ani jeho zmocněnec toto právo nemají.

9. Obžalovaný může podat odvolání pro nesprávnost výroku, který se ho přímo dotýká, tj. může podat odvolání proti výroku o vině, o trestu, o náhradě škody, o ochranném opatření, může napadnout odvoláním rozsudek také proti tomu, že výrok učiněn nebyl, jakož i pro porušení ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, jestliže toto porušení mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo že chybí (§ 246 odst. 2 TrŘ). Poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, může odvoláním napadnout rozsudek pro nesprávnost výroku o náhradě škody (§ 246 odst. 1 písm. d) tr. řádu). Může napadnout také vady řízení předcházející rozsudku (§ 246 odst. 2 tr. řádu) stejně jako výrok, že se poškozený odkazuje na jiné řízení. Poškozený ale může podat odvolání jen tehdy, když uplatnil v trestním řízení včas a řádně nárok na náhradu škody. Poškozený může také svým odvoláním napadnout jen výroky o náhradě škody.

10. Novela trestního řádu z roku 1993 umožnila o náhradě škody rozhodovat také trestním příkazem, pokud byl nárok na její náhradu řádně uplatněn (§ 314f odst. 1 písm. e) TrŘ), a to nejen odsuzujícím výrokem podle § 229 odst. 1, 2 TrŘ, ale také výrokem, kterým soud přiznává nárok na náhradu škody poškozenému (§ 228 TrŘ). Trestní příkaz se doručuje také poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody (§ 314f odst. 2 TrŘ). Poškozený ale nemůže podat proti trestnímu příkazu opravný prostředek - odpor (§ 314g odst. 1 TrŘ). Obviněný včetně osob, které jsou oprávněné podat v jeho prospěch odvolání, mohou proti trestnímu příkazu odpor podat.

2.3.4. Mladistvý jako pachatel provinění

Zvláštní a zcela specifickou kategorií pachatelů trestné činnosti jsou mladiství delikventi. Jejich osobnost se v tomto věku stále prudce vyvíjí, zejména pokud jde o její rozumovou a mravní složku. Právě věková specifika a skutečnost, že kriminalita mládeže je natolik důležitý a svébytný fenomén, vedlo zákonodárce k vytvoření samostatné právní úpravy. Na základě toho byl Parlamentem České republiky přijat a dne 9. 7. 2003 prezidentem České

republiky podepsán zákon, který vyšel ve Sbírce zákonů pod číslem 218/2003 Sb. s účinností od 1. ledna 2004. Zákonem nově upravené zásady trestního řízení jsou mimo jiné reflexí požadavků vyplývajících z mezinárodních smluv. Lze jmenovat především tyto dokumenty: Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (Pekingská pravidla, rezoluce OSN 40/33 ze dne 29. 11. 1985), Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (Riyadské směrnice, rezoluce OSN 45/112 ze dne 14. 12. 1990), Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (rezoluce OSN 45/113 ze dne 14. 12. 1990), Úmluva o právech dítěte podepsaná dne 30. 9. 1990 v New Yorku (vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.), Doporučení Rady Evropy č. R (87) 20, o společenské reakci na kriminalitu mládeže, Doporučení Rady Evropy č. R (88) 6, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže z řad mladých lidí pocházejících z přistěhovaleckých rodin.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže nově vytváří systém specializovaných soudů mládeže, upravuje výkon soudnictví pro mládež, upravuje komplexně hmotněprávní i procesní aspekty trestání mládeže (podmínky, postup a rozhodování ve věcech protiprávních činů mladistvých a dětí mladších patnácti let) a vymezuje škálu reakcí na trestnou činnost mládeže. Systémovému přístupu odpovídá i možnost řešit při rozhodování trestních věcí mladistvých též související otázky rodinného práva a sociálně-právní ochrany dětí.²³

Zásadní rozdíl předchozí úpravy (hmotněprávní i procesní) od současného stavu, který představoval její největší nevýhodu, spočíval ve skutečnosti, že nestála na vlastních principech, které by odpovídaly zvláštnostem mladistvých delikventů, ale upravovala pouze dílčí odlišnosti. Ty byly koncipovány pouze na principu výjimek z úpravy obecné, což neumožňovalo ani náležité vymezení odlišné trestní odpovědnosti mladistvých ani formulaci základních zásad a postupů charakterizujících zvláštní řízení proti mladistvým pachatelům. ZSM je

²³ Šámal, P. K soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue č. 9/2003

zákonem komplexním, což znamená, že obsahuje jak zásady upravující podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně a opatření ukládaná za takové protiprávní činy (tedy normy trestního práva hmotného), tak normy práva procesního upravující postup a rozhodování ve věcech mládeže, ale obsahuje také ustanovení o výkonu rozhodnutí. Upravuje podmínky, postup a rozhodování ve věcech protiprávních činů dětí mladších než patnáct let, kde hovoří o kategoriích činů jinak trestných. Dále upravuje podmínky ve věcech protiprávních činů mladistvých, kde používá pojmu provinění, a dále upravuje výkon soudnictví pro mládež. Opatření uplatňovaná u mládeže by měla zahrnovat prvky jednak výchovné, jednak léčebně-ochranné, ale i takové, které zabezpečují ochranu sociálního okolí prostřednictvím kontroly, dohledu a ve výjimečných případech také izolace.

Účelem ZSM je upravit podmínky odpovědnosti mládeže za jednání popsaná v trestním zákoně, opatření za jejich spáchání ukládaná, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže. Zákon důsledně vychází z principů restorativní justice. Cílem takového přístupu je především výchova mládeže, její odklonění od páchaní trestněprávně postižitelného chování do budoucna a snaha směřovat jedince k nalezení společenského uplatnění, které by co možná nejlépe odpovídalo jeho schopnostem a úrovni rozumového vývoje. V neposlední řadě i k tomu, aby podle svých sil a možností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho zaviněným protiprávním jednáním. K dosažení popsaného cíle je směřováno za pomoci ukládání vhodných a přiměřených opatření. Tato speciální úprava neklade takový důraz na represivní složku jako trestání a odplatu, jenž má místo v obecné úpravě a která směřuje zejména ke spáchanému činu a okolnostem existujícím v době jeho spáchání.

ZSM, jak již bylo naznačeno, nově zavádí speciální základní zásady trestního řízení ve věcech mládeže, jež jsou blíže uvedeny v ustanovení § 3. K nejdůležitějším zásadám patří:

- zásada zvláštního (specifického) přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých
- zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy
- zásada ochrany soukromí mladistvého
- zásada rychlosti řízení
- zásada uspokojení zájmů poškozeného
- zásada presumpce nevin

Zásada zvláštní přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých navazuje na účel ZSM vyjádřeném v ustanovení § 1 odst. 2. „*Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel, našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů*“. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu nového zákona odůvodňuje novou zásadu tak, že mládež s ohledem na svá věková specifika vyžaduje v trestním procesu zvláštní způsob zacházení, a proto je třeba každou trestní věc mladistvého řešit individuálně se zřetelem na všechny okolnosti trestného činu, osobnost dospívajícího a jeho zdravotní stav, ale i potřeby poškozeného a zájmy jejich blízkého sociálního okolí s cílem obnovit narušené sociální a právní vztahy, přičemž ve vhodných případech je třeba využít alternativních způsobů řešení trestních věcí. Požadavek zvláštního postupu ve věcech mladistvých je opakovaně zdůrazněn v ustanovení § 42 odst. 1 cit. zák., podle něhož při provádění úkonů řízení ve věcech mladistvých se musí jednat s osobami na úkonu zúčastněnými tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel

řízení; vždy je nutno šetřit jejich osobnosti a jejich Ústavou zaručená práva. Při jednání s mladistvými se musí s přihlédnutím k jejich věku a duševní vyspělosti postupovat tak, aby nedošlo k narušení jejich psychické a sociální rovnováhy a jejich další vývoj byl co nejméně ohrožen.

Zásada spolupráce s orgánem sociálně – právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy je vyjádřena v § 3 odst. 4. Na uvedené ustanovení pak organicky navazuje ustanovení § 40 odst. 1 cit. zák., podle něhož orgány činné podle tohoto zákona a úředníci Probační a mediační služby spolupracují s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a s osobami realizujícími probační programy, aby posílili výchovné působení řízení ve věcech mladistvých, vytvořili podmínky pro individuální přístup k řešení jednotlivých věcí, včas reagovali na potřeby a zájmy mladistvých a poškozených osob i všech dalších subjektů dotčených trestnou činností a také tímto způsobem trestnou činnost zamezovali a jí předcházeli. Do řešení jednotlivých provinění podle tohoto zákona zapojují též zájmová sdružení občanů a jiné subjekty působící ve společenském prostředí mladistvého, v němž došlo k provinění, a blízké sociální okolí obviněného a poškozeného. Formami spolupráce v této oblasti mohou být např.:

- Podle § 40 odst. 2 aktivní účast zájmových sdružení občanů a osob realizující probační programy nebo věnující se sociální práci ve smyslu upozorňování orgánů činných v trestním řízení na skutečnosti nasvědčující tomu, že bylo spácháno provinění, tedy soudně trestný čin, a dávat tak podnět k vhodné reakci na něj. Zároveň se mohou podílet na výkonu soudních rozhodnutí a spolupůsobit při nápravě mladistvých a při vytváření jejich vhodného sociálního zázemí.

- Spolupráce při rozhodování o nejvhodnějším opatření vůči obviněnému nebo při jeho převýchově; orgán sociálně-právní ochrany dětí, případně Probační a mediační služba zjišťují poměry mladistvého (§ 56 odst. 3), vypracovávají zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a jeho aktuální životní situaci (§ 57 odst. 1), musí být vyrozuměny o hlavním líčení a veřejném zasedání, v hlavním líčení může orgán sociálně-právní ochrany dětí činit návrhy, dávat vyslychaným otázky, má právo na závěrečnou řeč, má právo podat opravný prostředek ve prospěch mladistvého i proti jeho vůli (§ 72 odst. 1).
- Spolupráce při rozhodování o zajišťovacích úkonech směřujících proti mladistvému obviněnému; orgán sociálně-právní ochrany mládeže a Probační a mediační službu je třeba vyrozumět o zadržení, zatčení, vzetí obviněného mladistvého do vazby (§ 47); při přezkoumávání důvodů vazby orgány činné v trestním řízení postupují v součinnosti s Probační a mediační službou a příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí (§ 49).
- Spolupráce při převýchově odsouzeného a výkonu rozhodnutí; jedním z druhů výchovných opatření, která je možné mladistvému uložit, je dohled probačního úředníka nebo absolvování probačního programu, probační úředník a příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí mohou podat návrh na změnu nebo zrušení výchovných opatření, na upuštění od výkonu ochranné výchovy, na propuštění z ochranné výchovy, na podmíněné umístění mladistvého mimo výchovné zařízení, na prodloužení ochranné výchovy a na změnu ochranné výchovy na ústavní výchovu a naopak (§ 19, § 20, § 81 až § 87).

- Spolupráce při výkonu soudních rozhodnutí a při nápravě mladistvých, spolupůsobení při vytváření vhodného sociálního zázemí mladistvému (např. § 75).

Zásada ochrany soukromí mladistvého záleží v tom, že v řízení podle tohoto zákona je třeba chránit osobní údaje osoby, proti níž se řízení vede, a její soukromí, aby každá taková osoba byla chráněna před škodlivými vlivy, a při dodržení zásady, že je považována za nevinnou, dokud její vina nebyla prokázána zákonným způsobem (§ 3 odst. 5). Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona tento požadavek odůvodňuje tím, že zvláštní zájem na ochraně soukromí a osobnosti mladistvého odůvodňuje upřednostnění utajení informací týkajících se jeho provinění před ústavně chráněnou zásadou veřejnosti trestního řízení, a to vzhledem k zájmu na co největším odstranění škodlivých vlivů řízení na mladistvého, včetně vlivů difamujících jeho osobu, a na základě ústavní zásady presumpce nevinny.

Zásada rychlosti řízení je pravidlem ústavněprávní úrovně. Článek 38 odst. 2 LZPS stanoví mimo jiné právo každého na projednání jeho věci bez zbytečných průtahů. Význam rychlého projednání trestních věcí vede k tomu, že tento požadavek je považován za základní zásadu trestního řízení. Jde o zásadu všeobecného charakteru v tom smyslu, že zavazuje všechny orgány činné v trestním řízení a že se uplatňuje ve všech stádiích trestního řízení, včetně řízení vykonávacího. Zásada rychlosti řízení je v ZSM vyjádřena jako samostatná zásada v samostatném ustanovení § 3 odst. 6 formulací: *„Každé dítě mladší patnácti let nebo mladistvý, nestanoví-li zákon jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem mládeže.“* Odchytky od obecné právní úpravy obsahují zejména ustanovení o trvání vazby ve věcech mladistvých. Zákon též výrazně omezuje délku trvání vazby mladistvého a stanoví zvláštní způsob rozhodování o jejím prodlužování (§ 47).

Zásada uspokojování zájmů poškozeného je jako zvláštní základní zásada řízení zakotvena v § 3 odst. 7 požadavkem, aby řízení podle tohoto zákona směřovalo k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo aby se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění. Stejná myšlenka se opakuje v ustanovení § 64 odst. 4, podle kterého předseda senátu dbá v průběhu celého hlavního líčení a veřejného zasedání zájmů poškozeného. K součinnosti poškozeného a k jeho aktivnímu podílu na řešení projednávané věci směřuje ustanovení § 45 o zájmech a právech poškozeného. Podle citovaného ustanovení orgány činné podle tohoto zákona jsou povinny přihlížet k oprávněným zájmům poškozeného, poučit ho o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění; státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu posoudí vhodnost a účelnost některého ze zvláštních způsobů řízení vedoucích mimo jiné k náhradě škody nebo jinému odčinění škodlivých následků činu. Poškozený, jehož adresa pobytu, sídla nebo místa podnikání je známa, musí být v každém případě příslušným orgánem činným podle tohoto zákona vyrozuměn, jestliže mladistvý prohlásí, že je připraven škodu vzniklou činem nahradit, jinak odčinit nebo přispět k narovnání škodlivých následků činu. Totéž platí v případě, že mladistvý na sebe vezme povinnost, která se bezprostředně dotýká zájmů poškozeného (§ 45 odst. 2). Stanovení zásady ochrany práv poškozeného jako základní zásady řízení ve věcech mladistvých je správné a odpovídá principu spravedlnosti, který má širší rozměr než pouze kompenzace škody způsobené trestným činem.

Zásada presumpce nevinny je ochrana cti a dobré pověsti každé osoby. Ze samotné skutečnosti, že je někdo trestně stíhán, nelze v žádném případě prejudikovat jeho vinu. Zásada presumpce nevinny se může v konkrétním případě střetnout s jinou ústavní zásadou - svobodou projevu a právem na informace (čl. 17 odst. 1, 3 LZPS). Konfliktní vztah mezi ústavním principem presumpce nevinny a jiným ústavním principem práva na informace, které mají jinak stejnou ústavní hodnotu, může nastat při nevhodné medializaci trestních kauz ve sdělovacích prostředcích. Účinná ochrana práva na presumpci nevinny před

zásahy sdělovacích prostředků je jedním z velkých problémů moderní společnosti. Ústavní hodnota presumpce neviny by měla být v souladu s ústavní hodnotou práva na informace. Nesporné je, že při poskytování informací o trestním řízení sdělovacími prostředky musí být zásada presumpce neviny náležitě respektována. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže věnuje této otázce zvláštní pozornost. Podle § 52 dokud není trestní stíhání pravomocně skončeno, mohou orgány činné v trestním řízení zveřejňovat jen takové informace o řízení vedeném proti mladistvému, kterými nebude ohroženo dosažení účelu trestního řízení a které neodporují požadavku ochrany osobnosti mladistvého a osobních údajů, a to i jiných osob zúčastněných na řízení. Nový zákon umožňuje utajit identitu mladistvého a chrání jeho soukromí před publicitou týkající se osoby obviněného a skutku, který spáchal, případně i po skončení věci.²⁴ Omezuje také možnost uveřejnit rozsudek v kauze mladistvého. Tato úprava je speciální k obecným ustanovením trestního řádu a je odůvodněna zvláštním zájmem na ochraně soukromí a osobnosti mladistvého, včetně vlivů difamujících jeho osobu.

Ze všech shora popsaných odlišností plyne, že u mladistvého je pro správný postup třeba podrobně znát jeho osobní a rodinné poměry. Proto je nutné, aby soudy v maximální možné míře spolupracovaly s oddělením sociálně právní ochrany dětí, které vypracovává písemnou zprávu o poměrech mladistvého a zpravidla se účastní i úkonů ve věci činěných. Stejně úzce soud spolupracuje i s Probační a mediační službou, zejména v případech vhodných k mediaci nebo při ukládání výchovných opatření před rozhodnutím ve věci samé.

²⁴ Srov. § 54 ZSM.

3. Trestání pachatelů

3.1. Pojetí trestu v systému trestním práva

Trest je opatřením státního donucení, které užívá stát k ochraně zájmů chráněných trestním právem. Základní funkcí trestu, konečným cílem je ochrana společnosti před pachateli trestných činů. Zabránit odsouzenému v další trestné činnosti a vychovat ho k řádnému životu jsou ve vztahu k tomuto základnímu cíli prostředky k jeho dosažení. Toto působení na odsouzeného je pak zároveň prostředkem výchovného působení i na ostatní členy společnosti.²⁵

Na trest, který má splnit svůj účel, jsou kromě individuální a generální prevence kladeny i další požadavky. Trest, má-li změnit určité chování, musí být individualizován, neboť co je pro jednoho trestem, druhého nechává lhostejným a pro třetího může být dokonce odměnou. Individualizace trestu lze alespoň u některých deliktů založit na převládající motivaci kriminálního chování a tím na motivaci subjektů obecně. Klíčem může být individuální hierarchie hodnot. Hodnoty prakticky označují cíle motivovaného chování. Individualizace trestu je především nutná u recidivistů. Trest, pokud má být účinný, musí být doprovázen odměnou, jenž se musí vztahovat k žádoucímu chování. Trest, nedoprovází-li jej odměna, nemá vliv na změnu cílů, jichž se snaží trestaná osoba dosáhnout, v mnoha případech má za následek pouze změnu cest, které vedou k těmto cílům.²⁶ Odměnou je zde myšlen trestní rejstřík bez záznamu za spáchaný trestný čin a možnost odsouzeného vykonat svůj trest na svobodě a nebýt vytržen ze svého sociálního prostředí. Ke zvýšení účinku prevence je nutno usilovat o neodvratnost trestu a k jeho uložení musí dojít bezprostředně po provinění, aby mezitím nedošlo u pachatele k utvrzení se o správnosti svého chování. Pro účinnost trestu je velmi žádoucí jeho spravedlivost a adekvátnost, tzn. nesmí být ani příliš přísný ani přehnaně mírný, než je nezbytně nutné k ochraně společnosti.

²⁵ Jelínek J., Sovák Z.: Trestní zákon a trestní řád, 14. aktualizované vydání novelizovaných kodexů s poznámkami a judikaturou, Praha, Linde a.s., 2000, s. 35.

²⁶ Černíková, V., Makariusová, V. Sociální ochrana. Praha, Vydavatelství PA ČR, 1996, s. 34.

3.2. Institut trestu po rekonifikaci českého trestního zákoníku

Po pádu totalitního režimu na konci roku 1989 došlo k hlubokým ekonomickým, politickým a sociálním změnám, jenž postupně ovlivnily všechny oblasti života celé společnosti. Dosud platný TrZ je přes značný počet novelizací ve své koncepci stále poznamenán politickopravní doktrínou totalitního státu ovládaného komunistickou ideologií založenou na třídním pojetí, jejímž smyslem bylo potlačovat tzv. nepřátelské třídy a tržní ekonomiku. Bylo tedy žádoucí trestní právo kodifikovat. Zatímco trestní právo procesní bylo kodifikováno tzv. velkou novelou trestního řádu, provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., trestní právo hmotné se dočkalo své kodifikace i přes výhrady prezidenta republiky až v letošním roce přijetím trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. s účinností od 1. 1. 2010.

Nová kodifikace trestního zákoníku je založena na přesvědčení, že ochranu demokratického státního a společenského zřízení, práv a svobod jednotlivců a ochranu jejich života, zdraví a majetku je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Na protiprávní jednání je třeba reagovat prostředky trestního práva až v krajních případech v souladu s pomocnou (subsidiární) úlohou trestního práva v právním řádu a ve společnosti. Kriminální politika, sledující kontrolu a potlačování kriminality, musí proto spočívat ve vhodném vyvažování prevence a represe.

Prvky preventivního charakteru pronikají stále více i do trestní politiky, zejména např. formou různých odklonů, alternativních trestů a alternativních opatření, která mimo jiné kladou důraz na integraci pachatelů v jejich přirozeném sociálním prostředí, kdy je vyloučen kriminogenní vliv vězeňského prostředí a zejména vězeňské subkultury.

Trestní právo v České republice nepovažuje trest za pouhou odplatu za spáchaný čin. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Vedle

základní ochranné funkce trestní právo usiluje též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů.

Nová filozofie ukládání trestních sankcí zakotvená v trestním zákoníku vychází ze zásady depenalizace, kdy na jedné straně jsou mimo stávajících trestních sankcí, které jsou v potřebné míře upraveny, koncipovány nové efektivnější alternativní sankce, které jsou formulovány i se zřetelem na přiměřenou satisfakci obětí trestných činů,²⁷ přičemž v rámci revize trestních sazeb ve zvláštní části trestního zákona dochází i k snižování některých trestních sazeb. Na druhé straně však vzhledem k tomu, že je třeba zajistit v potřebné míře adekvátní trestněprávní reakci na závažné trestné činy, jakými jsou např. brutální vraždy, ozbrojené loupeže a únosy atd. a nové specifické druhy kriminality,²⁸ se u těchto nejzávažnějších trestných činů podle nového trestního zákoníku uplatní náležitá a povaze těchto trestných činů odpovídající represe.

K efektivnímu uplatnění obecných zásad pro ukládání trestů osnova upravuje systém trestů tak, aby bylo umožněno na základě zásad přiměřenosti trestu, individualizace a personality ukládaného trestu vyměřit takový trest, který nejlépe dosáhne sledovaných cílů při plném zřeteli k povaze a závažnosti trestného činu, k osobě pachatele i možnostem jeho resocializace.

Změnit proto bylo třeba celkovou filozofii ukládání sankcí, neboť je nutno zajistit naplnění principu, podle něhož by byl trest odnětí svobody chápán jako „ultima ratio“. S tím souvisí i nové uspořádání hierarchie trestů ve prospěch alternativ, kdy soud by měl u méně závažných trestných činů nejdříve zvažovat možnost uložení jiných sankcí než trestu odnětí svobody.²⁹ Proto nový trestní zákoník stanoví v obecných zásadách pro ukládání trestních sankcí, že tam, kde postačí k dosažení účelu trestní sankce méně intenzivní, nesmí být uložena trestní

²⁷ Srov. § 38 odst. 3 trestního zákoníku.

²⁸ Např. organizovaný zločin, terorismus apod.

²⁹ Srov. § 54 odst. 2 trestního zákoníku.

sankce intenzivnější,³⁰ přičemž zároveň zakazuje uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce, neboť trestní sankce je třeba ukládat nejen s přihlédnutím ke spáchanému trestnému činu, ale i ve vztahu k osobě pachatele a k jeho osobním, rodinným a majetkovým poměrům.³¹ V zásadě není důvod pro to, aby byl trest odnětí svobody zvažován u každého trestného činu, byť je stanoven pro každý trestný čin, neboť slouží jako poměrné kritérium pro typovou závažnost jednotlivých trestných činů.

Při tomto pojetí je však třeba trestní sankce ukládat s přihlédnutím ke spáchanému trestnému činu, osobě pachatele a jeho poměrům, přičemž tam, kde postačí trestní sankce méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce citelnější. Ochranná opatření je možno i nadále ukládat za splnění zákonných podmínek samostatně i vedle trestu, ale vedle trestu obdobné povahy může být ochranné opatření uloženo jen, jestliže by jeho samostatné uložení nevedlo ke splnění účelu trestní sankce,³² což je určitým projevem monistického pojetí trestních sankcí. Např. zmenšeně příčetnému pachateli by měl být zásadně podle okolností uložen buď jen trest nebo jen ochranné opatření při upuštění od potrestání podle § 46,³³ anebo by měl být alespoň trest odnětí svobody snížen pod dolní hranici trestní sazby podle § 40 odst. 2, zvláště když by i ochranná opatření měla být konstruována tak, aby u nich měla svůj význam i určitá adekvátnost spáchanému činu.

³⁰ Srov. § 38 odst. 2 trestního zákoníku.

³¹ Srov. § 38 odst. 1 trestního zákoníku.

³² Srov. § 97 trestního zákoníku.

³³ Srov. § 97 odst. 3 trestního zákoníku.

3.3. Trest odnětí svobody a postavení odsouzeného v podmínkách českého vězeňství

Trest odnětí svobody představuje nejvýraznější zásah do celku tělesného a duševního života odsouzeného. Nový trestní zákoník jej pojímá jako jediný druh trestu, který je možno uložit nejen nepodmíněně, ale i s podmíněným odkladem na stanovenou zkušební dobu,³⁴ příp. i s vyslovením dohledu probačního úředníka,³⁵ tedy ve třech formách, kdy za zvláštní typ trestu odnětí svobody je považován i výjimečný trest.³⁶

K výkonu trestu odnětí svobody musí odsouzený nastoupit do věznice a podrobit se zde stanovenému dennímu režimu v nepříjemném, přísném a strohém prostředí. Je nucen trávit svůj čas převážně bez svých blízkých, ve společnosti, kterou si sám nevybral, a činnostmi, které mu rozhodně nemusí být sympatické. Každé, zejména však první uvěznění může u člověka vyvolat psychosomatický šok doprovázený bolestmi hlavy, nespavostí, nesoustředěností, nechutí k jídlu a dalšími nepříjemnostmi. Prakticky ze dne na den nastane změna jeho materiálního i psychosociálního životního prostředí, doprovázená ztrátou jistoty dosavadních životních jistot. Velmi deprimující bývá skutečnost, že v prostředí věznice dochází k podstatnému zúžení životního prostoru k pohybu. Všechny činnosti, včetně těch nejintimnějších, je možno vykonávat pouze v přítomnosti spoluvězňů.³⁷ V rámci zvláštního a přísného režimu diferencovaného podle závažnosti trestné činnosti a délky uloženého trestu mají odsouzení striktně redukovány kontakty se svými blízkými. Telefonování se většinou povoluje jen v odůvodněných případech a osobní kontakt formou návštěvy je přípustný u mladistvých na pět hodin v každém měsíci. Balíček s vymezeným a důkladně kontrolovaným sortimentem je možný jen čtyřikrát ročně. To vše jsou stresové podněty, které negativně působí na mladistvé a mladé

³⁴ Srov. § 79 až 81 trestního zákoníku.

³⁵ Srov. § 82 až 84 trestního zákoníku.

³⁶ Srov. § 54 trestního zákoníku.

³⁷ Ubytování v jednomístných celách, které by pomohlo řešit tyto a další ožehavé problémy, nepatří zatím ke standardům českého vězeňství.

dospělé vězně. Každý vězeň, ať svůj trest vykonává v kvalitním nebo méně kvalitním vězení, se musí obtížně vyrovnávat s faktem vynucovaného začleňování do nových vzorců chování (budíček, večerka, pevně stanovené doby výdaje jídla, atd.) což je spojeno s pocity odcizení a manipulace. K tomu se připojují obavy z blízké i vzdálenější budoucnosti jako jsou případné konflikty se spoluvězni, kteří mají nejrůznější poruchy chování nebo osobnosti, ale u některých vězňů též obava z propuštění ze „zamřížované jistoty“ do relativně svobodného světa vyžadujícího nové a nové vlastní rozhodování a nemalé úsilí v procesu opětovného začlenění se do společnosti. Ačkoli jsou do podmínek evropského tedy i českého vězeňství vnášeny stále nové prvky v podobě nejrůznějších programů,³⁸ tak prvky demokratické, kdy se např. vězni mohou rozhodnout, zda přijmou standardní vězeňské šaty nebo budou chodit ve svém civilním oděvu, výkon trestu odnětí svobody nikdy nebyl, není a zřejmě ani v budoucnu nebude pro odsouzeného procházka růžovým sadem. Spíše jde o prodírání se trnitým terénem. Zbavení svobody je vždy radikálním, drastickým zásahem do komplexu života každého člověka. Avšak zákrokem nezbytným, který demokratická společnost musí provést vždy, když to na základě řádného soudního procesu konkrétního případu uzná za nutné. Uvěznění je poslední prostředek státního donucení jak potrestat a od společnosti separovat jedince porušujícího platné zákony. Současné moderní vězeňství pozvolna směřuje k tomu, aby se výkon trestu odnětí svobody (zejména u mladistvého) vykonával v lidských podmínkách, byl bezpečný jak z pohledu veřejnosti, tak pro zaměstnance věznice i vězně samotné a přispělo ke snižování recidivy trestné činnosti.

System trestů je doplněn o **trest domácího vězení**, jenž je další alternativou k trestu odnětí svobody,³⁹ a který navazuje na úpravu tohoto trestu obsaženou v trestním zákoně o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852

³⁸ Pracovní programy, programy snižování agresivity, programy motivace k životu bez drog, vzdělávací a rekvalifikační programy, sportovní a církevní programy, programy zážitkové pedagogiky nebo programy tvořivých činností.

³⁹ Srov. § 60 a 61 trestního zákoníku.

ř.z., a který platil na našem území až do roku 1950. Toto ustanovení bude v budoucnu umožňovat i tzv. elektronické sledování. Trest odnětí svobody, který bude alternativou především k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, by měl být ukládán osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i možností jeho resocializace sice bezprostředně postihnout omezením osobní svobody (nestačí jen podmíněné odsouzení), ale postačuje vzhledem k jejich osobním vlastnostem a rodinným poměrům podstatně menší intenzita zásahu vůči nim. Kontrolu budou zajišťovat probační úředníci nebo bude zavedeno elektronické sledování za použití tzv. náramků. Soud může pachateli v rámci výkonu tohoto trestu uložit také přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 48 odst. 4, přičemž podobně jako u dalších převážně výchovných trestů (např. obecně prospěšných prací, zákazu pobytu, podmíněného odsouzení atd.) může také využít u pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých možnost uložení některých z výchovných opatření uvedených v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé - § 60 odst. 4, 5).⁴⁰

S ohledem na potíže se zajištěním výkonu tzv. komunitních a podobných sankcí nový trestní zákoník zatím nezahrnuje další alternativní sankce s různým režimem jejich výkonu a intenzitou represe a izolace, např. víkendové tresty odnětí svobody, kde sice vzniká určitý problém zásahů do rodinného života, avšak tyto zásahy jsou vždy menší než u trestu odnětí svobody. Výhledově při zajištění možností jejich výkonu⁴¹ však bude třeba i o těchto alternativních sankcích uvažovat.

⁴⁰ Důvodová zpráva k návrhu nového trestního zákoníku.

⁴¹ Např. vytvoření speciálních věznic ve spádových obcích zajišťujících tyto sankce.

3.4. Dohled probačního úředníka

Probací se rozumí „organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“⁴² Počátky probace a mediace v České republice jsou spojeny s usnesením vlády č. 341/1994, na jehož základě měla být v rámci resortu ministerstva spravedlnosti zřízena místa probačních úředníků. Stalo se tak k 1. 1. 1996, kdy na většině okresních a několika krajských soudech došlo ke zřízení míst probačních pracovníků, jejichž úkoly plnili zpravidla pověřeni pracovníci odborného aparátu soudů, a to na základě zákona č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, ve znění pozdějších předpisů, kteří zajišťovali především administrativně technické činnosti.⁴³ Instituce Probační a mediační služby ČR byla zřízena ZPMS s účinností od 01. 01. 2001. Probační a mediační služba vychází při své činnosti z principů restorativní justice. Usiluje o integraci pachatele, tedy jeho začlenění do společnosti, aby již nedocházelo k dalšímu porušování právních předpisů, dále o participaci poškozeného, který se má aktivně zapojit do řešení následků trestného činu, a v neposlední řadě i o ochranu společnosti, zejména prostřednictvím efektivního řešení konfliktů vznikajících v trestním řízení a při zabezpečování realizace alternativních trestů.⁴⁴ Cílem její činnosti je na jedné straně umožnit pachateli napravit újmy, které trestným činem způsobil a dále jej přivést k pochopení toho, že jeho protizákonné chování nemůže být dále tolerováno. Zároveň Probační a mediační služba vyvíjí aktivity vůči poškozenému, jejichž smyslem je zmírnit následky trestnou činností mu způsobené.

⁴² § 2 odst. 1 ZPMS.

⁴³ Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 156 – 158

⁴⁴ Rozum, J. Činnosti probační a mediační služby z pohledu restorativní justice. In Karabec, Z. a kol. Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 41.

Činnost probaci je založena na účelné kombinaci tří prvků: kontroly, pomoci a poradenství. Její uplatnění vede ke zvýšení účinnosti trestní sankce stejně jako k dosažení vyváženého poměru mezi trestní represí a prevencí. V probaci je spatřován především prostředek humanizace zacházení s odsouzenými tak, že probace méně narušuje sociální vazby pachatelů, méně je psychicky traumatizuje. Ve vztahu k mladistvím pachatelům je podle ZSM probaci realizována prostřednictvím dohledu probačního úředníka⁴⁵ a prostřednictvím probačních programů.⁴⁶ Zařízení, které mají k tomuto účelu udělenou akreditaci Ministerstva spravedlnosti České republiky usilují formou individuální nebo skupinové práce s klientem usilují o to, aby si klient uvědomil, kde udělal chybu, a příště se jí vyvaroval. V probačních programech se klienti učí poznávat a pochopit sami sebe v různých situacích (konfliktních, rizikových apod.) nebo se učí různé důležité sociální dovednosti. Během dohledu probační úředník kontroluje a výchovně vede klienta k tomu, aby dále neporušoval zákon a snažil se plnit své další povinnosti např. ve škole, zaměstnání apod.. Vedle toho je klientovi nápomocen při řešení složitějších problémů jako konflikty s rodiči, vrstevníky, uplatnění na pracovním trhu atd..

V rámci **výchovných omezení a výchovných povinností** je možné mladistvému např. uložit povinnost nahradit škodu, soustavně se připravovat na povolání, podrobit se psychologickému nebo jinému terapeutickému programu, případně nezúčastňovat se fotbalových utkání, nezneužívat návykové látky a podobně. Výchovná opatření může klient vykonávat v přípravném řízení a ve fázi řízení před soudem dobrovolně. Mohou mu být však uložena i rozhodnutím státního zástupce nebo soudce, potom je vykonávat musí. Výchovná opatření

⁴⁵ Dohledem probačního úředníka se podle § 16 ZSM rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem v souladu se zákonem.

⁴⁶ Probačním programem se ve smyslu § 17 ZSM rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladiství vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.

bývají ukládána zpravidla v těch případech, kdy je rozhodnuto náhradě vazby, nebo v případech podmíněného zastavení trestního zastavení nebo spolu s trestními opatřeními.⁴⁷ Kontrolu výkonu výchovných a trestních opatření s výjimkou trestního opatření odnětí svobody zajišťuje Probační a mediační služba české republiky. Probační úředníci jsou v pravidelném kontaktu s mladistvým odsouzeným a snaží se na něho výchovně působit především tak, aby plnil všechny povinnosti uložené soudem a nedopustil se další trestné činnosti.

Mladistvý dochází na jednání s probačním úředníkem do střediska Probační a mediační služby. Probační úředník má podle zákona také možnost docházet za klientem domů nebo do školy. V pravidelných intervalech podává probační pracovník písemnou zprávu soudci nebo státnímu zástupci o průběžném plnění uložených opatření. Klient je se zprávou seznámen a může se k ní vyjádřit. V případě, že klient povinnosti ve stanoveném rozsahu neplní má probační úředník možnost podat návrh na přeměnu trestního opatření nebo v případě podmíněného zastavení trestního stíhání navrhnout pokračování v trestním stíhání.

Během práce s mladistvým je probační úředník rovněž v kontaktu s jeho rodinou, školou, kurátorem pro mládež nebo s dalšími zařízeními, kam klient dochází. Cílem je vždy klientovi pomoci řešit problémy bez dalšího konfliktu se zákonem. Proto je žádoucí, aby probační pracovník všechny kroky, které v průběhu kontroly činí, vždy předem domlouval s klientem, případně s jeho zákonnými zástupci.

⁴⁷ Podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem, obecně prospěšné práce atd.

4. Náhrada škody obětem trestných činů

4.1. Bezplatná právní pomoc

Podle článku 37 LZPS má každý právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení. Stát toto právo garantuje každému, tedy i cizinci. Speciální ustanovení týkající se právní pomoci v trestním řízení najdeme v čl. 40 odst. 3 LZPS, kde je zakotveno mimo jiné právo obviněného na bezplatnou právní pomoc. Česká republika, na rozdíl od drtivé většiny ostatních členů Evropské unie, stále ještě nemá komplexní zákon o státem zajišťované právní pomoci, který by určil, kdo a kdy má na bezplatnou právní pomoc nárok, kdo ji má poskytovat a jakým způsobem bude stát tuto právní pomoc financovat.

Úprava bezplatné právní pomoci je v současné době v českém právním řádu značně roztříštěná a nepřehledná. Trestní řád upravuje podmínky bezplatné právní pomoci pro obviněného v § 33 odst. 2 TrŘ. Podle tohoto ustanovení soud rozhodne i bez návrhu, že obviněný, který nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Náklady obhajoby potom hradí stát prostřednictvím soudu, který o poskytnutí právní pomoci rozhodl. Zákon, kromě nepříznivé finanční situace obviněného, neklade žádné další podmínky pro získání bezplatné právní pomoci. Obviněný si může, i v případě, že se jedná o bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu, obhájce zvolit ve smyslu § 33 odst. 1 a § 37 odst. 1. TrŘ.

Oproti tomu pozice poškozeného je v tomto ohledu mnohem složitější. TrŘ podle ustanovení § 51a přiznává právo na bezplatnou právní pomoc pouze poškozenému, který v řízení uplatnil nárok na náhradu škody a který prokázal, že nemá dostatek finančních prostředků. Přesto, že poškozený splní dvě základní podmínky, tedy řádně a včas uplatní nárok na náhradu škody a osvědčí, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce,

nebude soudem o jeho návrhu kladně rozhodnuto a zmocněnec nebude ustanoven, pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by takové zastoupení bylo zřejmě nadbytečné.⁴⁸

Účelem tohoto ustanovení je posílení práv poškozeného v trestním řízení v těch případech, kdy vzhledem k povaze náhrady škody a její výši by poškozený bez náležité právní pomoci mohl jen obtížně uplatnit nárok na náhradu škody, neboť zpravidla má nedostatečnou znalost právní úpravy, ale i povahy adhezního řízení v rámci trestního řízení a jeho vztahu k řešení otázky viny a trestu.⁴⁹ Zákon tedy na jedné straně posiluje práva poškozeného v trestním řízení, na straně druhé stanoví přísnější podmínky pro získání bezplatné právní pomoci poškozenému než obviněnému. Zákonodárce tím mimo jiné dává najevo, že považuje za důležitější materiální újmu poškozeného a že psychická, morální či jiná újma, jejichž náhrady se nelze domáhat v adhezním řízení, je spíše podružná.⁵⁰ Poškozený nemá právo zvolit si zmocněnce, který je mu bezplatně nebo za sníženou odměnu ustanoven, na rozdíl od obviněného, který si obhájce může zvolit vždy.

V obecné rovině slouží právní pomoc k tomu, aby mohl každý důsledně využívat všech práv, která mu právní řád přiznává. U poškozených v trestním řízení ale sehrává právní pomoc ještě jinou funkci. Zmocněnec chrání poškozeného před tzv. **sekundární viktimizací**,⁵¹ především u zvláště ohrožených, zavražďovaných nebo traumatizovaných obětí je zastoupení zmocněncem často jediným způsobem, jak docílit, aby se mohly efektivně účastnit trestního řízení. Příkladem může být oběť domácího násilí, která byla psychicky týrána, oběť znásilnění, které vznikla morální újma či oběť sexuálního

⁴⁸ Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Půry, F. Trestní řád. Komentář. I. díl. 4. vydání. Praha: C.H.Beck 2002. s. 270.

⁴⁹ Tamtéž s. 269.

⁵⁰ Z pohledu restorativní justice je toto nazírání zvrácené. Jak napsal jeden z jejich otců Howard Zehr: „Ospravedlnění je základní potřebou všech, s kým bylo nakládáno nespravedlivě. Náhrada škody je jen jedním z mnoha způsobů, jak tuto potřebu uspokojit.“ Zehr, H. Úvod do restorativní justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 11.

⁵¹ Druhotné trauma, jenž může oběť zpravidla trestných činů zasahujících tělesnou, psychickou a zvláště sexuální integritu utrpět v souvislosti s nuceným aktivním zapojením se do některých úkonů trestního řízení.

zneužívání. Tyto oběti často nejsou subjektem adhezního řízení, protože jim vznikla „pouze“ morální újma, jejíž náhradu nemohou poškození v adhezním řízení požadovat. Přitom právě v případech sexuálního a domácího násilí se nejčastěji setkáme s traumatizovanými a zvláště ohroženými oběťmi, které podporu zmocněnce během řízení bytostně potřebují.

Německý trestní řád (Strafprozessordnung, StPO) přiznává zvláštní právo na bezplatnou pomoc advokáta při výslechu státním zástupcem nebo soudcem obětím závažných trestných činů, sexuálních deliktů a organizovaného zločinu, které pravděpodobně nejsou dostatečně schopny uplatňovat svá práva v průběhu jednání.⁵² Dále poškození, kteří mají právo vystupovat jako vedlejší obžaloba⁵³ mají právo na bezplatnou právní pomoc, pokud se jedná o závažný trestný čin nebo oběť je mladší 16 let.⁵⁴

4.2. Adhezní řízení

Vedle rozhodování o vině a trestu, které se řídí zásadou oficiality, v sobě trestní řízení může zahrnovat také zvláštní řízení o náhradě škody, které se zahajuje jen na návrh poškozeného. Hovoří se o tzv. adhezním řízení, v němž trestní soud rozhoduje o nárocích poškozeného, jemuž byla trestným činem způsobena újma na zdraví nebo majetková škoda.⁵⁵ Tento postup má pro poškozeného význam především z hlediska rychlosti rozhodnutí o náhradě škody, jelikož v řízení občanskoprávním by soud musel nejdříve vyčkat pravomocného skončení trestní věci. Řízení také nevyžaduje od poškozeného výdaje v podobě soudního poplatku, na rozdíl od řízení občanskoprávního ho nezatěžuje důkazním břemenem a zároveň se rozhodnutím o povinnosti obžalovaného nahradit škodu způsobenou trestným činem doplňuje preventivně-

⁵² § 68 b StPO

⁵³ Oběti některých trestných činů vyjmenovaných v § 395 StPO – zejména oběti sexuálních deliktů, trestných činů proti cti, trestných činů způsobujících újmu na zdraví nebo smrt, pozůstalí po zavražděném.

⁵⁴ §§ 397 a, 406 g StPO

⁵⁵ Císařová, D., Fenyk, J. a kol. Trestní právo procesní. 4. vydání. Praha: Linde a.s., 2006, s. 195.

výchovné působení uloženého trestu.⁵⁶ Posledně uvedený aspekt je významný i z pohledu restorativní spravedlnosti, neboť právě fakt, že si pachatel uvědomí škodu, kterou způsobil oběti, a závazek, který mu tak vůči ní vznikl, je základním principem vycházejícím z tohoto pojetí spravedlnosti.

Trestní řád umožňuje využít předností adhezního řízení pouze poškozenému, kterému vznikla majetková škoda vyjádřitelná v penězích.⁵⁷ Oproti tomu v něm nelze rozhodovat o přiměřeném zadostiučinění, resp. o nemajetkové újmě. V adhezním řízení jsou soudy nuceny aplikovat hmotněprávní předpisy civilní povahy, zejména občanský zákoník, který ve své šesté části upravuje odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení. Stávající právní úprava však až na výjimky⁵⁸ jako škodu definuje pouze újmu materiální a újmu na zdraví. Tento stav byl kritizován nálezem Ústavního soudu Pl. ÚS 16/04 (265/2005 Sb.): „*Ústavní soud v této souvislosti cítí potřebu zdůraznit, že z legislativního hlediska by bylo správnější opustit stávající pojetí škody jako majetkové újmy a pokládat za škodu i újmu vzniklou působením na tělesnou a duchovní integritu poškozeného. K takovému pojetí se ostatně hlásí i principy evropského deliktního práva, které definují škodu jako majetkovou nebo nemajetkovou újmu zákonem chráněného zájmu.*“ Návrh nového občanského zákoníku již počítá s náhradou nemajetkové újmy na přirozených právech člověka,⁵⁹ obsahuje i novou úpravu odškodnění při ublížení na zdraví a usmrcení, která již nestanoví poněkud omezující paušální částky jako stávající úprava, naopak počítá s tím, že náhrada má plně vyvažovat utrpení. Za současné právní úpravy je však poškozený, kterému byla způsobena nemateriální újma, s výjimkou paušálních náhrad škody na zdraví, odkázán na jedinou možnost, a sice domáhání se přiměřeného zadostiučinění, popř. náhrady nemajetkové újmy v penězích prostřednictvím žaloby na ochranu osobnosti dle § 13 OZ.

⁵⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2005, s. 1765 an.

⁵⁷ Tamtéž, s. 1772.

⁵⁸ Např. paušální náhrady za smrt blízkého člověka v § 444 OZ.

⁵⁹ Hlava III., díl. 1, oddíl. 2, pododdíl 2, §§ 2688, 2689.

To však s sebou nese pro poškozeného nemalé potíže. Pokud se pokusíme pochopit situaci oběti závažného trestného činu, jakým je například znásilnění či týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě, nebude nás překvapovat, proč se oběti těchto trestných činů náhrady nemajetkové újmy domáhají v civilním řízení jen zřídka. Přirozenou reakcí na prožité trauma je obvykle snaha co nejdříve zapomenout. Samotné trestní řízení je pro oběť stresující,⁶⁰ proto jej obvykle chce poškozený mít co nejdříve za sebou. Následkem trestného činu může být i zhoršení ekonomické situace poškozeného, kdy nemá dostatek finančních prostředků na úhradu soudního poplatku a právního zastoupení, resp. finanční prostředky, aby se vůbec nejprve poradil s advokátem o případném podání žaloby. Vyloučit nelze ani situaci, že se poškozený o možnosti podat civilní žalobu na ochranu osobnosti nemusí ani dozvědět, pokud jej v tomto smyslu nepoučí orgány činné v trestním řízení. Poškozený, který nemá v trestním řízení nárok na náhradu škody, nemá možnost získat bezplatné právní zastoupení, nepoučí jej tedy ani přidělený advokát. V neposlední řadě v některých specifických případech, jako je právě týrání v rámci domácího násilí, dochází u oběti ke změnám v psychice. V důsledku mnohaletého týrání pak oběti říkají, že nechtějí pachateli ublížit, pouze chtějí mít klid. Pokud by se přiznání přiměřeného zadostiučinění a náhrady nemateriální újmy stalo přirozenou součástí trestního řízení, mělo by to jednak výchovný efekt na pachatele, ale současně i psychologický efekt na oběť, která by tak nemusela mít pocit, že pachatele svou žalobou pronásleduje.

Ačkoli nutnost aplikovat v adhezním řízení hmotněprávní normy z oblasti práva občanského, obchodního či pracovního nevyvolává u trestních soudců obecně nadšení,⁶¹ stojí za zmínku, že tato problematika již v minulosti na našem území právně upravena byla. V meziválečném období bylo standardní součástí trestního řízení rozhodování o poměrně širokém výčtu civilních nároků

⁶⁰ Z praxe organizací poskytující pomoc obětem domácího násilí vyplývá, že tyto oběti nemají často zájem trestný čin hlásit. Obávají se přitom nejen negativní reakce samotného pachatele, ale také aktivní účasti na trestním řízení a obtíží s tím spojených.

⁶¹ Podrobněji posuzování škody v adhezním řízení viz Kučera J., Adhezní řízení a jeho vztah k civilnímu procesu, *Trestněprávní revue*, č. 9/2006.

poškozeného, včetně náhrady za morální újmu. Podle trestního řádu č. 119/1873 ř.z. bylo možné v adhezním řízení mimo škody na majetku přiznat i náhradu ušlého zisku a tzv. zahlazení utrpěné urážky. Další náhrady nemajetkové újmy, jež mohl soud v trestním řízení poškozenému přiznat, byly upraveny zvláštními zákony. (např. zák. č. 19/1890 ř.z., o ochraně známek, zák. č. 30/1897 ř.z. o ochraně vynálezů, zák. č. 275/1914 ř.z., o lichvě, a další).⁶² Jedním z argumentů pro tuto právní úpravu byla i zásada procesní ekonomie.⁶³ Současná právní úprava se oproti tomu jeví jako nevyhovující nejen z toho důvodu, že zásadu procesní ekonomie nerespektuje.

Stávající právní úprava ze všech možných nároků vzniklých v souvislosti s trestným činem zcela jasně upřednostňuje majetkovou škodu. Toto je možno chápat i jako určité reziduum socialistického myšlení, kdy materiální statky byly postaveny na poněkud vyšší úroveň než lidská osobnost. Pokud například pachateli znásilnění je soudem uloženo, aby nahradil oběti poničené ošacení, může se snadno domnívat, že je to snad jediná škoda, kterou jí způsobil. Tato nevyváženost by měla být odstraněna. Morální újma není na první pohled patrná, přesto by dle mého názoru měla být mezi následky trestného činu postavena na přední místo a v této souvislosti by za ni měl soud přiznat adekvátní náhradu v adhezním řízení.

4.3. Finanční pomoc obětem trestných činů od státu

Odškodnění je institutem práva, který má a priori sloužit ke kompenzaci oběti za újmu, která jí byla způsobena trestným činem. Primární odpovědnost za odškodnění oběti by měl nést ten, kdo újmu způsobil, tedy pachatel trestného činu. Oběť ovšem v některých případech nemůže svého nároku dosáhnout, jelikož pachatel není znám, jeho odsouzení brání zákonná překážka nebo

⁶² Růžička, M., Pury F., Zezulová J., Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha, C. H. Beck 2007, s. 90-91.

⁶³ Pokud by poškozený byl nucen podat žalobu u civilního soudu, představovalo by to zbytečné náklady navíc pro něj i pro stát.

vzhledem k jeho insolventnosti je vydobytí náhrady škody v dohledné době nereálné. V důsledku toho se oběť nevládním přičiněním dostává do svízelné a mnohdy těžko řešitelné a obtížně zvladatelné životní situace. V takových případech je úkolem státu, aby v rámci svých možností zajistil odpovídající sociální podporu.

Jedním z projektů pomoci ze strany státu je finanční kompenzace, jejímž účelem je zmírnit především v důsledku trestného činu zhoršenou sociální situaci oběti. Česká republika je smluvní stranou Evropské úmluvy o odškodňování obětí násilných trestných činů (141/2000 Sb. m.s.),⁶⁴ která stanoví základní standard pro odškodňování obětí násilných trestných činů a kterou na národní úrovni implementuje ZoPPPO. Tento zákon převzal standardy pro odškodňování obětí, jak je upravuje Evropská úmluva. Zahraniční právní úpravy však často zajišťují obětem vyšší standard odškodnění. Dle tohoto zákona se poskytuje finanční pomoc obětem pouze v případě, že došlo ke škodě na zdraví. Pomoc poskytuje na základě žádosti oběti jménem státu Ministerstvo spravedlnosti České republiky. V roce 2008 bylo podáno 93 žádostí, dalších 25 žádostí bylo převedeno z předcházejícího roku. Celkem bylo šetřeno tedy 118 žádostí. Vyřízeno bylo celkem 102 žádostí, z nichž vyhověno bylo pouze ve 37 případech, kdy celkový objem poskytnuté pomoci činil 4.095.708,- Kč. Nevyhověno bylo 60 žádostem, 3 žádosti byly vyřízeny jinak a 16 žádostí bylo převedeno do dalšího období.⁶⁵ Počet podaných žádostí je nižší než se při přípravě zákona předpokládalo.⁶⁶ Jednou z možných příčin je, že o této možnosti není ještě všeobecná informovanost.

Základním účelem zákona je poskytnutí finanční pomoci na částečné odškodnění těch, kterým v důsledku trestného činu byla způsobena újma na

⁶⁴ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, CETS No.: 116, 24.11.1983

⁶⁵ Ministerstvo spravedlnosti České republiky, Přehled vyřizování agendy peněžité pomoci obětem trestných činů podle zákona č. 209/1997 Sb. za období r. 2008, <http://portal.justice.cz/ms/ms>.

⁶⁶ Tamtéž.

zdraví, a kteří objektivně nemají možnost v přijatelné lhůtě dosáhnout náhrady škody od pachatele.

Jednou z podmínek pro uplatnění nároku na poskytnutí peněžité pomoci není předchozí vymáhání náhrady škody na pachateli. Oběť má naopak možnost místo odškodnění pachatelem požadovat peněžitou pomoc od státu, popř. uplatňovat oba nároky souběžně. Spočívá-li však důvod neuhrazení pouze v nevyužití všech zákonných prostředků k uplatnění nároku na náhradu škody na pachateli, bude to mít svůj význam, neboť peněžité pomoci v takovém případě může být snížena nebo nepřiznána.⁶⁷ Stát poskytuje pomoc pouze v případě, kdy oběti vznikla újma na zdraví, protože ta často způsobuje, že poškozený nemůže vlastními silami dosáhnout stejných životních podmínek, jaké měl před způsobením újmy.

Kromě zmíněné podmínky zcela neuhrazené škody na zdraví nebo v důsledku smrti způsobené trestným činem, je podle § 5 odst. 1 a 2 ZoPPPO další podmínkou, jejíž splnění zákon pro poskytnutí pomoci oběti trestného činu vyžaduje, aby o vině pachatele trestného činu, kterým byla způsobena škoda na zdraví, bylo rozhodnuto odsuzujícím rozsudkem nebo rozsudkem, kterým byl pachatel pro nepřičetnost zproštěn obžaloby. Pomoc však může být poskytnuta i v případě, že takový rozsudek nebyl vyhlášen nebo nenabyl právní moci nebo pokud nebylo zahájeno trestní stíhání proto, že pachatel není znám nebo mu není možné sdělit obvinění či trestní stíhání brání zákonná překážka, a to za podmínky, že na základě výsledku šetření orgánů činných v trestním řízení nejsou důvodné pochybnosti o tom, že se stal trestný čin, v důsledku kterého byla oběti způsobena škoda na zdraví. Žádost o poskytnutí pomoci je třeba podat nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy se oběť dozvěděla o škodě způsobené trestným činem, jinak právo zaniká.

⁶⁷ Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti, Praha: C.H.Beck, 1998, s. 13.

Zákon obsahuje také důvody, za kterých nárok na peněžitou pomoc nevznikne. Podle § 6 citovaného zákona stát pomoc oběti neposkytne, jestliže oběť:

- a) Je stíhána jako spoluobviněná v trestním řízení vedeném pro trestný čin, v důsledku kterého byla poškozena na zdraví, nebo byla účastníkem takového trestného činu,
- b) nedala souhlas k trestnímu stíhání pachatele trestného činu v případě, kdy tento souhlas je podmínkou zahájení trestního stíhání nebo pokračování v něm, anebo vzala-li takový souhlas zpět,
- c) neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost zejména tím, že bez zbytečného odkladu nepodala trestní oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody, nebo jako svědek v trestním řízení využila s odvoláním na svůj poměr k pachateli práva odeprít výpověď.

Důvody pro nepřiznání peněžité pomoci jsou obligatorní povahy. Zjistí-li se existence kteréhokoli z nich, musí být poskytnutí pomoci odmítnuto, pouhé snížení na základě úvahy soudu není možné.⁶⁸ Vychází se z toho, že stát může po oběti požadovat, aby učinila vše potřebné k odhalení pachatele. Brání-li však sama oběť svým chováním řádnému a včasnému objasnění trestné činnosti a postihu jejího pachatele, nemůže od státu očekávat případné odškodnění.⁶⁹ Vedle toho je vyloučeno poskytnutí pomoci, jestliže celková výše bodového ohodnocení za bolest ve smyslu vyhlášky⁷⁰ nedosahuje 100 bodů. Dle této vyhlášky je možné odškodnit i škodu psychickou, a to vážné duševní poruchy vzniklé působením otřesných zážitků nebo jiných nepříznivých psychologických činitelů a tísnivých situací (ověřené příslušným psychiatrickým pracovištěm).⁷¹

⁶⁸ Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti, Praha, C.H.Beck, 1998, s. 21.

⁶⁹ Tamtéž, s. 23.

⁷⁰ Vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR č.440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění.

⁷¹ Příloha č. 2 Sazby bodového hodnocení za ztížení společenského uplatnění u úrazů, S016 stanoví pro tuto škodu bodové rozmezí 500-1500 bodů.

V praxi však k odškodňování psychické škody na zdraví dochází velmi zřídka. Aby bylo možné považovat psychické potíže za újmu na zdraví, je třeba, aby existoval dopad, který lze lékařsky prokázat. Podle § 8 ZoPPPO může být peněžitá pomoc snížena nebo se nepřizná s přihlédnutím k sociální situaci oběti a k tomu, do jaké míry oběť spoluzavinila vznik škody, a k tomu, zda oběť využila všech zákonných prostředků, aby uplatnila nárok na náhradu škody na pachateli nebo na jiné osobě, která je povinna škodu uhradit.

Novela účinná od 1. ledna 2002 přinesla změnu ohledně určování výše odškodnění. Podle dosavadní úpravy se pomoc poskytovala ve výši, která představovala oběti prokázanou výši ztráty na výdělků a nákladů spojených s léčením a u oběti, jež je osobou pozůstalou po oběti, která ji vyživovala, se pomoc poskytovala ve výši prokázaných nákladů spojených s pohřbem a nákladů na výživu, snížené o součet všech částek, které oběť z titulu náhrady škody již obdržela. Maximální limit, který nesměla pomoc oběti přesáhnout, byl stanoven na 60.000 Kč. Dnešní úprava rozšířila způsoby poskytnutí pomoci. Nyní je pomoc možné poskytnout buď v paušální částce 25.000 Kč, nebo ve výši, která představuje oběti prokázanou ztrátu na výdělků a prokázané náklady spojené s léčením, popř. ve výši prokázaných nákladů spojených s pohřbem a nákladů na výživu, jde-li o pomoc osobám, jimž oběť zemřelá v důsledku trestného činu poskytovala nebo byla povinna poskytovat výživu.

Při určování výše peněžité pomoci tímto způsobem se přihlédne i k výdělků nebo výživnému, které oběti ujdou i v budoucnu. Pokud poté, co jí byla poskytnuta pomoc, prokáže, že jí vzniklá škoda je vyšší, než jaká byla podkladem pro poskytnutí pomoci, je možno jí na její žádost poskytnout pomoc opětovně, přitom se však přihlíží k již vyplaceným částkám. Novela také zvyšuje maximální výši stanovenou pro poskytnutí pomoci na 150.000 Kč. Jestliže již bylo o náhradě škody rozhodnuto pravomocným rozsudkem, je výše škody zjištěná v tomto rozsudku závazná pro stanovení pomoci v rozsahu, v jakém již

o škodě bylo rozhodnuto. Oproti tomu ustanovení § 444 OZ stanoví, že za škodu usmrcením náleží pozůstalým jednorázové odškodnění⁷².

Pomoc obětem trestné činnosti není plněním nenávratným, má sloužit pouze ke zlepšení sociální situace, proto zákon ukládá oběti v § 12 odst. 1 povinnost do pěti let ode dne, kdy jí byla poskytnuta pomoc, odvést na účet Ministerstva spravedlnosti částky, které obdržela jako náhradu škody, a to až do výše poskytnuté pomoci. Tato povinnost je podmíněna tím, že ve lhůtě pěti let ode dne poskytnutí pomoci obdržela alespoň částečnou náhradu škody, pokud na náhradě škody žádnou částku neobdržela, tato povinnost vůči státu spočívající ve vrácení peněžité pomoci jí nevzniká. Tato povinnost nevzniká ihned po obdržení určité částky na náhradu škody, oběť ji může splnit kdykoli v průběhu lhůty pěti let. Horní hranice plnění, kterou musí oběť odvést státu, je dána tím, co obdrží v průběhu pětileté lhůty na náhradě škody a současně vyšší peněžité pomoci. Obdrží-li na náhradě škody vyšší částku, je povinna státu odvést jen část rovnající se poskytnuté peněžité pomoci.⁷³ Podle § 12 odst. 2 a 3 nebyla-li poskytnutá pomoc oběti vrácena během těchto pěti let, musí stát právo na vrácení této pomoci uplatnit do dvou let, jinak právo zaniká. Ministerstvo se, pokud o to oběť požádá, může práva na vrácení poskytnuté pomoci vzdát z důvodu sociální situace oběti, celkové výše jí způsobené škody a výše náhrady, kterou oběť obdržela.

⁷² (3) Za škodu usmrcením náleží pozůstalým jednorázové odškodnění, a to

a) manželovi nebo manželce 240 000 Kč,

b) každému dítěti 240 000 Kč,

c) každému rodiči 240 000 Kč,

d) každému rodiči při ztrátě dosud nenarozeného počatého dítěte 85 000 Kč,

e) každému sourozenci zesnulého 175 000 Kč,

f) každé další blízké osobě žijící ve společné domácnosti s usmrceným v době vzniku události, která byla příčinou škody na zdraví s následkem jeho smrti, 240 000 Kč.

⁷³ Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti, Praha: C.H.Beck, 1998, s. 57.

5. Restorativní justice

5.1. Koncepce restorativní justice

V posledních desetiletích, zejména v souvislosti s popularizací principů „občanské společnosti“ a s všestranným posilováním významu lidských a občanských práv a jejich ochrany se rozvíjí též hledání nové podoby trestní spravedlnosti. Postupně se prosazují názory o omezování pravomocí státu při řešení trestních věcí a o posílení role přímých účastníků, tedy pachatelů a jejich obětí, při řešení těchto konfliktů a jejich následků. Formují se představy o tzv. restorativní justici.⁷⁴

Aliance nevládních organizací působících při Organizaci spojených národů v oblasti prevence kriminality a trestní justice formulovala pracovní definici restorativní justice a její možnosti následovně: *„Restorativní justice je proces, při kterém všechny strany mající účast na určitém trestném činu se setkávají společně za účelem kolektivního posouzení, jak vyřešit nepříznivé následky trestného činu a jeho budoucí důsledky.“* Zvláštní pozornost jistě zaslouží útlá publikace „otce restorativní justice“ Howarda Zehra *„Úvod do restorativní justice“*. Autor restorativní justici nově definuje takto: *„Restorativní justice je proces, jenž v maximální míře zapojuje všechny, kterých se daná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky“*.⁷⁵

Hlasy podporující myšlenku restorativní spravedlnosti dále poukazují na problémy spojené s tresty odnětí svobody, jako je přeplněnost věznic, vysoké náklady na vězeňské instituce, vliv pobytu ve vězeňském prostředí atd. V tomto smyslu nabízí metoda restorativní justice rámec pro obnovení sociální harmonie

⁷⁴ Z angl. restore – obnovit, uzdravit, navrátit do původního stavu.

⁷⁵ Zehr, Howard: Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 26.

prostřednictvím smíru mezi pachatelem, obětí a komunitou, ve které se trestný čin stal, zejména cestou nápravy a mediací. K tomu je ovšem potřeba zajistit odpovídající rovnováhu mezi potřebami a zájmy oběti a právy pachatele a postupně přesvědčovat veřejnost o užitečnosti opatření nespojených s trestem odnětí svobody jako adekvátních a použitelných vůči mnoha případům trestné činnosti. Myšlenka restorativní spravedlnosti, jako nové metody systému trestní spravedlnosti, byla silně prosazována některými státy, jako je Itálie a Kanada. Narazila však na silný odpor řady expertů, kteří poukazovali na skutečnost, že tato metoda se hodí pouze na některé trestné činy a některé typy pachatelů.

Stranami, které se účastní procesu, při kterém jsou aplikovány principy restorativní justice se rozumí především pachatel projednávaného trestného činu a jeho oběť. Do projednávání mohou však být zahrnuty rodiny pachatele a rodiny oběti i další osoby z komunity, ke které pachatel nebo oběť patří a které byly trestným činem nějak dotčeny nebo k němu mají co říci, a to zejména pokud jde o předcházení podobnému trestnému jednání. V restorativní justici je pojem komunita chápán velmi široce. Komunita není a priori určený okruh osob, její vymezení vyplývá z povahy projednávaného deliktu. Pachatel i oběť jsou příslušníky komunit na několika úrovních. Jde o komunity založené např. na osobních vztazích (rodina, přátelé, sousedé, spolužáci apod.), na územní organizaci (lokalita, kde pachatel a oběť žijí, město, okres, stát), na sociální příslušnosti (podle profese, vzdělání, pracovního zařazení aj.).

Aby bylo reálně možné uskutečnit setkání pachatele, oběti a zainteresovaných členů komunity, společně diskutovat o spáchaném trestném činu a dospět k nějakému kolektivnímu názoru a stanovisku, je nezbytné svěřit iniciativní roli neutrální osobě, která plní úkoly zprostředkovatele (mediátora). Tím má být osoba, která je schopna odborně a s dostatečnou autoritou připravit zúčastněné osoby na projednávání případu podle principů restorativní justice a zajistit, že jednání bude pro všechny strany bezpečné a že všichni zúčastnění budou moci vyjádřit své názory a uplatnit své návrhy. Úlohu mediátora zastávají v řadě zemí zcela soukromé osoby, nezávislé na státních orgánech či veřejných

organizací; jejich činnost je buď dobrovolná, nebo je sponzorována z různých nadačních zdrojů apod. V zemích, kde existuje rozvinutý probační systém, obvykle plní roli mediátora v některých fázích trestního procesu probační úředníci.

Následky, které pachatel svým činem způsobil, jsou z hlediska principů restorativní justice pojímány rovněž velmi široce. Nejde jen o přímou materiální škodu, která byla oběti způsobena a kterou lze nahradit či jinak odčinit. Jde též zejména o emocionální újmu, kterou oběť utrpěla a kterou je nutno kompenzovat náležitou satisfakcí. Tyto emocionální (psychické) potřeby oběti je třeba při projednávání případu respektovat; jejich uspokojení ovšem nelze spatřovat v nepřiměřených požadavcích na pachatele či dokonce v nějakých postupech odplatného charakteru.

Přístupy restorativní justice mají na zřeteli nejen vztah pachatel - oběť, ale též odstranění následků spáchaného činu, které se mohou projevit ve vztahu komunit, k nimž zúčastněné strany patří (např. vznik nepřátelství mezi rodinami). Stěžejním a patrně nejobtížnějším úkolem při aplikaci principů restorativní justice je vytvoření prostoru pro pochopení a uznání viny ze strany pachatele, poskytnutí příležitosti pro odčinění spáchaného deliktu a dosažení „vykoupení a smíření“. Dosažení tohoto stavu by se pak mělo stát i tou nejúčinnější zárukou, že nedojde k opakování (recidivě) trestného jednání.

5.2. Mediacce

Za prakticky nejrozšířenější postupy v rámci restorativní justice lze považovat zprostředkování styku pachatele s obětí, při kterém se hledají způsoby řešení situace způsobené trestným činem. Tento postup se označuje jako mediace.⁷⁶ Mediace mezi pachatelem a jeho obětí je označována za nejvhodnější postup, který poskytuje poškozenému – oběti trestného činu možnost setkat se

⁷⁶ Z lat. medius – střední, ležící uprostřed nestranný.

s viníkem, který mu škodu způsobil. Toto setkání se uskutečňuje v bezpečném prostředí, je vedeno odborně vyškoleným zprostředkovatelem (mediátorem) a umožňuje bezprostřední diskusi o spáchaném činu a jeho důsledcích.

V průběhu mediace má poškozený příležitost sdělit pachateli, jak ho svým činem skutečně poškodil, jak mu ublížil nejen materiálně, ale zejména emocionálně, jak obtížně se bude s následky vyrovnávat. Nemělo by jít jen o jednostranně vznášené výčitky, ale mediátor by měl pachateli dát možnost prezentovat své vysvětlení, proč spáchal trestný čin, za jakých podmínek, čím byl motivován. Účastníci mediace by pak měli ve společné diskusi navrhnout a nalézat řešení, jak se pachatel vyrovná s obětí a jak nahradí a odčiní způsobenou škodu a újmu.

Mediační postupy v rámci restorativní justice se liší od zprostředkování, které se používá v civilním procesu nebo při řešení obchodních sporů v arbitrážním řízení, neboť zúčastněné strany nemají stejnou právní pozici. V civilním procesu i v arbitrážním řízení se posuzují nároky uplatňované jednotlivými stranami a řízení by mělo vyústit ve vzájemně přijatelnou dohodu; otázky motivace jednání jednotlivých účastníků, emocionální aspekty, satisfakce, předcházení podobnému jednání v budoucnu apod. obvykle nejsou pro mediaci v občanskoprávních a obchodních věcech považovány za relevantní. Někdy se proto mediace v rámci restorativní justice označuje jako mediační dialog, setkání nebo konference.

Mediace je již hojně rozšířeným přístupem v Evropě i v USA. Odborné prameny uvádějí, že v současné době v Evropě probíhají stovky různých projektů, které připravují, aplikují a vyhodnocují možnosti mediace mezi pachateli a poškozenými. Např. Americké sdružení advokátů⁷⁷ doporučuje, aby se mediace v jednotlivých stádiích trestního procesu stala součástí národních justičních systémů ve všech státech USA.

⁷⁷ American Bar Association.

Základním předpokladem pro úspěšnou mediaci mezi pachatelem a obětí je navození pocitu bezpečí. Je úkolem mediátora všemi prostředky zajistit, aby oběť, když se setká tváří v tvář s pachatelem, který jí ublížil svým trestným činem a má s ním o tomto činu rozmlouvat, se necítila jakýmkoliv způsobem ohrožena ani v průběhu mediace, ani aby neměla obavu z pachatelova budoucího jednání. I pouhý náznak výhrůžek ze strany pachatele je důvodem k přerušení a odmítnutí mediace. Zde se musí projevit odborná kvalifikace mediátora, protože nejde jen o obsah dialogu mezi pachatelem a obětí; zároveň přitom probíhá mezi nimi i neverbální komunikace, která může obsahovat skryté hrozby nebo při které oběť, byť nepodloženě, pocit ohrožení nabývá. K dosažení pocitu bezpečí slouží i volba vhodného místa⁷⁸ pro mediaci, protože pocit bezpečí při mediaci musí mít i pachatel. Ten se nemá cítit ohrožen tím, že by obsah neformálního rozhovoru s obětí mohl být zneužit proti němu v případném dalším pokračování soudního procesu, event. v jiném řízení. I pachatel musí přistupovat k mediaci dobrovolně a jednání v prostorách justičních budov navozuje atmosféru určitého donucení.

Příprava mediace začíná prvotním kontaktem mediátora s pachatelem, při kterém mediátor usiluje o získání důvěry pachatele, vysvětluje mu účel mediace, věnuje pozornost vylíčení případu z hlediska pachatele, zodpoví jeho otázky a vysvětlí právní souvislosti mediace a její význam pro výsledek probíhajícího soudního řízení v dané věci. Teprve po souhlasu pachatele s mediací by měla být oslovena oběť. Pro vlastní průběh mediace byla na základě praktických zkušeností vypracována již široká škála podrobných metodických doporučení, rad a návodů. Detailně je popsáno, jak postupovat při zahajování dialogu mezi pachatelem a obětí, jak tento rozhovor usměrňovat, jakými technikami navozovat uvolněnou atmosféru při mediaci, jak konkrétně usnadňovat stranám jejich situaci v průběhu mediace, jak motivovat pachatele k projevení zájmu o důsledky jeho trestné činnosti apod.. Jednotlivé techniky jsou propracovány velmi podrobně a týkají se i takových jemností, jako je intenzita hlasového projevu

⁷⁸ Nedoporučuje se úřední kancelář v budovách policejních nebo justičních orgánů.

mediátora, způsob oslovování účastníků mediace, uspořádání rozsazení účastníků v místnosti, kde mediace probíhá, aj.

5.3. Rodinná skupinová konference

Projednávání trestného jednání, kterého se pachatel dopustil, mimo soudní proceduru za účasti rodiny pachatele a rodiny oběti je považováno rovněž za účinnou metodu restorativní justice. Pro tento postup se ujalo označení „rodinná skupinová konference“ (family group conferencing). Jde o určitou formu mediace, která je považována za vhodnou zejména při projednávání případů mladistvých delikventů.

Tento způsob projednávání vychází z tradic původního obyvatelstva na Novém Zélandu. Na tuto tradici navázala i současná justice na Novém Zélandu, kde byla příslušná právní úprava přijata v roce 1989 a rodinná skupinová konference se stala standardním způsobem projednávání trestních věcí mladistvých pachatelů. Tento způsob byl akceptován i v Austrálii a přenesl se do dalších zemí, např. do USA, kde je v současné době používán mnoha policejními orgány i probačními pracovníky. Rodinná skupinová konference je nejčastěji užívaná forma odklonu (diversion) v trestním procesu proti mladistvým delikventům, ale v některých případech je tato forma používána i v trestních věcech dospělých pachatelů.

Účast širšího okruhu lidí dotčených spáchaným trestným činem má umožnit, aby si pachatel lépe uvědomil společenský dosah svého jednání, a na druhé straně aby širší okruh účastníků (členů rodiny pachatele i rodiny oběti) mohl v průběhu mediace pozitivně působit na pachatele. Jako vhodný postup pro takovouto rodinnou konferenci se doporučuje, aby nejprve pachatel popsal své jednání, motivaci i průběh projednávaného případu. Poté by měl každý účastník vylíčit, jakým způsobem se daný případ dotkl jeho života. Nejprve by měl promluvit poškozený, ovšem pokud si tak přeje. Ostatní účastníci, tedy rodinní

příslušníci, např. rodiče, sourozenci, ale i vzdálenější příbuzní, vyjádří svůj názor na projednávaný čin a zejména na osobu pachatele a vyjádří své subjektivní pocity, např. zklamání důvěry, lítost, stud apod. z toho, co člen rodiny spáchal. Příslušníci rodiny oběti naopak mohou výstižně vyjádřit i v širších souvislostech, jak spáchaný čin poškodil oběť, jak ztížil její další životní uplatnění aj..

Je samozřejmé, že vhodnost této metody rodinné skupinové konference je podmíněna kvalitou rodinného zázemí pachatele. Těžko lze předpokládat, že rodina, která zanedbala výchovu svého člena nebo o jeho vývoj, vzdělání, zájmy, přátele neprojevovala zájem, při projednávání případu sehraje pozitivní roli. Naopak je zde riziko, že taková rodinná konference by byla kontraproduktivní.

Na druhé straně, pokud jsou pro to předpoklady, může rodinná skupinová konference vyústit v určitou kolektivní záruku, že pachatel napraví škodu, kterou svým činem způsobil. Členové rodiny si také mohou lépe uvědomit nutnost zvýšeného dohledu nad chováním svých členů a v případě pachatele vykonávat určitou formu „probačního dohledu“.

Příprava a průběh rodinné skupinové konference jsou zajišťovány odborným pracovníkem, kterým může být dobrovolník nebo pracovník různých nevládních organizací, jenž získal příslušnou kvalifikaci a prošel odbornou přípravou. Doporučuje se, aby vedle členů rodiny pachatele a oběti se konference zúčastnily i osoby, které měly či mají klíčovou roli v pachatelově životě, jako např. učitelé, přátelé, vzdálení příbuzní, ale i členové party, ve které se pachatel pohybuje.

Výzkumné studie potvrzují, že tato metoda restorativní justice přináší úspěch zejména při projednávání trestních věcí mladistvých pachatelů, neboť jejich rodiny se začnou daleko aktivněji zajímat o chování svého člena, než když se jeho případ projednává ve standardním trestním procesu. Studie také prokázaly, že účast členů rodiny obou stran, tedy pachatele i jeho oběti, přispívá k tomu, že poškozený má pocit satisfakce a k tomu že se zmenšuje jeho strach z pachatele a obava, že se stane znovu jeho obětí. V případě, kdy tato metoda

byla aplikována jako odklon v trestním řízení, byl daný případ uzavřen mnohem rychleji, než by se tak stalo při soudním projednávání.

5.4. Společné rozhodování

Názvem „společné rozhodování“⁷⁹ se označuje postup, při kterém mají možnost představitelé určité, nejčastěji etnické komunity přímo se podílet na projednávání trestných činů, které spáchali její příslušníci, nebo které se odehrály uvnitř této komunity. Smyslem této účasti je dosažení široké akceptace rozhodnutí v projednávaném případě tak, aby nejen pachatel a poškozený, ale i jejich okolí přijalo rozhodnutí jako rozumné a spravedlivé.

Metoda společného rozhodování, tedy i společného úsudku představuje určitý paralelní systém k oficiální trestní justici a navazuje na tradiční rituály a zvyklosti při projednávání deliktů v některých etnických komunitách. Tento způsob projednávání kriminálního chování předpokládá, že státní orgány považují za přiměřené, když případ bude vyřízen mimo jejich kompetenci a stát se tak vlastně zřekne v daném případě své jurisdikce. To by mělo umožnit, aby určitá komunita občanů převzala odpovědnost za rozhodnutí v daném případě; státní orgány např. policie, prokuratura mohou této komunitě k jejímu rozhodování poskytnout potřebné podklady. Takovýto postup obvykle začíná žádostí pachatele, aby se jeho případ projednal v rámci společného rozhodování. V jeho průběhu nejprve vystupuje oběť, poté pachatel a současně je dána možnost všem účastníkům (zajímavým členům komunity), aby vyjádřili své názory na příčiny projednávaného případu a své představy o spravedlivém řešení, které by mělo na zřeteli i prevenci. V rámci postupu podle metody „společného rozhodování“ má být proto zajištěno i sledování dalšího chování pachatele. Jde tedy i o formu kolektivního dohledu.

⁷⁹ Volný překlad z angl. circle sentencing.

Tento rámcový model může mít mnoho variací, aby nejlépe vyhovoval možnostem a tradicím jednotlivých komunit. Uvádí se například, že tato metoda je úspěšná při řešení deliktů spáchaných v indiánských rezervacích v USA. Opatření přijatá v rámci společného rozhodování mohou mít různou formu právní závaznosti, a to opět v závislosti na zvyklostech a tradicích nebo na vůli státních orgánů vzdát se svých pravomocí. Někdy tedy postačí rozhodnutí určitého respektovaného orgánu dané komunity.⁸⁰ V jiných modelech společného rozhodování jsou vyžadovány potvrzení nebo souhlas justičního orgánu s tímto rozhodnutím.

Lze konstatovat, že tato metoda užívaná v restorativní justici zatím není příliš rozšířená, skrývá v sobě určitá úskalí a problémy právní povahy a patrně bude možno ji aplikovat jenom ve specifických podmínkách některých komunit.

5.5. Hodnocení výsledků

Protože restorativní justice představuje v podstatě nový model řešení konfliktů, které dosahují intenzity trestných činů, a je tedy alternativou k tradiční (retributivní) trestní justici, je samozřejmě třeba překonávat určitou nedůvěru nebo pochybnosti doprovázející aplikaci restorativních postupů a opatření. Velká pozornost je proto věnována ověřování účinnosti jednotlivých metod restorativní justice a hodnocení vhodnosti celého teoretického konceptu.

Doporučuje se, aby neověřené výsledky, jakkoliv mohou být zajímavé pro autory různých restorativních programů, nebyly ukvapeně zobecňovány a doporučovány jako podklad k případným legislativním návrhům. Vědecké poznatky, nikoliv přání, iluze nebo politické potřeby, musí být základem pro aplikaci jednotlivých postupů a prostředků restorativní justice. Měly by být zkoumány především klíčové prvky restorativní justice, a to jsou zájmy a potřeby obětí trestných činů. Jde o nároky obětí na kompenzaci, bezpečnost, informace,

⁸⁰ Např. rady starších.

na účast při proces) a na pomoc. Při výzkumných studiích se sleduje, jak jsou tyto nároky uspokojovány v rámci restorativního procesu v porovnání s tradičním systémem trestní justice.

Např. rozsáhlá studie zaměřená na účinnost 42 restorativních programů v různých státech USA ukázala, že v úhrnu bylo 89,1 % obětí uspokojeno ve svých nárocích, zatímco ve srovnatelných případech tradičního trestního procesu bylo uspokojeno pouze 55,8 % obětí. Ještě výraznější rozdíly se ukázaly ve vnímání celkové spravedlnosti těchto dvou typů řešení trestních věcí. Oběti trestných činů vnímaly restorativní proces jako spravedlivý v 96,1 % případů, zatímco klasický trestní proces považovaly za spravedlivý pouze v 56 % případů. Ukázalo se, že i pachatelé považovali restorativní proces za spravedlivější (94,9 %) než proces klasický (77,6 %).

Z uvedené studie také vyplynulo, že úspěšnější byly ty restorativní programy, v jejichž rámci byla aplikována metoda umožňující účast většího počtu subjektů na projednávání případu (rodinná skupinová konference), než programy založené na projednání případu pouze mezi pachatelem a obětí (mediace). V odborné literatuře prezentující výsledky výzkumů se uvádí, že po projednání trestného jednání pachatele v rámci restorativního procesu je příznivý i index recidivy.

5.6. Perspektivy restorativní justice

Úspěch většiny teoretických koncepcí závisí na tom, jak se podaří teoretické představy realizovat v praktickém životě. To se neobejde bez náležitého organizačního a institucionálního zajištění. Pokud jde o koncept restorativní justice, lze konstatovat, že již pevně zakotvil na několika kontinentech a v různých právních systémech v řadě zemí.

Např. v USA již v roce 1983 federální ministerstvo spravedlnosti zřídilo úřad pro oběti zločinu,⁸¹ jehož hlavním úkolem bylo poskytovat federální podporu jednotlivým státům USA při zavádění různých programů zaměřených na pomoc obětem trestných činů. V roce 1988 novelou zákona o obětech trestných činů byla existence tohoto úřadu formálně potvrzena a byla mu svěřena péče o spravedlivé zacházení s oběťmi zločinu.

Úřad spravuje federální fond, ze kterého jsou odškodňovány oběti trestných činů. V USA není tento fond dotován z veřejných daní, ale je založen na finančních prostředcích plynoucích z peněžitých trestů, pokut a dalších náhrad ukládaných pachatelům. Obětem trestných činů jsou v rámci různých programů poskytovány příspěvky na kompenzaci způsobené škody, na lékařskou péči, na právní a sociální pomoc apod. Od roku 1988 bylo z tohoto fondu vynaloženo více než tři miliardy dolarů ve prospěch obětí zločinu.

Činnost úřadu pro oběti tedy významně napomáhá rozvíjení principů restorativní justice v USA. Jen v roce 1999 se úřad podílel na uspořádání pěti odborných konferencí o restorativní justici v jednotlivých státech USA, na uspořádání mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé na Floridě a podporoval činnost řady nevládních organizací (NGO) angažujících se v různých restorativních programech. Kromě této oficiální podpory ze strany ministerstva spravedlnosti USA výrazně napomáhá rozvoji konceptu restorativní justice zájem a odborná připravenost akademických pracovišť. Na řadě

⁸¹ The Office for Victims of Crime.

amerických univerzit jsou přednášena témata vztahující se ke konceptu restorativní justice, vznikají i specializovaná akademická pracoviště rozvíjející tuto disciplínu.⁸²

V Evropě se podjalo iniciativní a organizační role pro rozvíjení a aplikaci principů restorativní justice Evropské fórum pro mediaci a restorativní justici.⁸³ Fórum bylo formálně ustaveno v prosinci v roce 2000 na setkání zainteresovaných odborníků z 15 evropských zemí. Klade si za cíl své činnosti podporovat výměnu informací a zkušeností z oblasti restorativní justice a rozvíjet efektivní metody a programy, zejména mediaci v systémech trestní justice v evropských zemích.

Činnost fóra řídí výkonný výbor složený ze zástupců několika zemí a pět odborných komisí.⁸⁴ Sekretariát fóra sídlí v belgickém Leuvenu. Fórum vydává od roku 2001 vlastní informační periodikum⁸⁵, ve kterém jsou publikovány mj. i informace o postupném prosazování restorativních principů v systémech trestní justice v jednotlivých evropských zemích.

Na půdě OSN aktivně prosazuje ideje restorativní justice Aliance nevládních organizací⁸⁶ a také Komise pro prevenci kriminality a trestní justici i Hospodářská a sociální rada. Lze tedy konstatovat, že koncept restorativní justice již zřejmě definitivně překročil onu známou dělicí čáru mezi teorií a praxí a že byly vytvořeny i organizační předpoklady pro to, aby představy o restorativní justici jako o určité nezbytné alternativě k trestající (retributivní) justici postupně ovlivňovaly i úpravu hmotně právních a procesních ustanovení v právních řádech v evropských zemích.⁸⁷

⁸² Např. community Justice Institut na Florida Atlantic University, Center for Restorative Justice and Mediation na univerzitě v Minnesotě aj.

⁸³ European Forum for Victim – Offender Mediation and Restorative Justice.

⁸⁴ Pro výzkum, odbornou přípravu, informace, publikační činnost a financování.

⁸⁵ Newsletter of the European Forum for Victim – Offender Mediation and Restorative Justice.

⁸⁶ Alliance of Non-Governmental Organizations in Crime Prevention and Criminal Justice.

⁸⁷ Karabec, Z. Nové možnosti pro trestní justici, *Kriminalistika*, č. 2/2003.

5.7. Implementace restorativní justice do českého právního řádu

České trestní právo je založeno na klasickém kontinentálním právu a díky tomu je úprava poměrně rigidní. Orgánům činným v trestním řízení poskytuje jen omezený prostor pro hledání nejvhodnějších postupů při řešení trestněprávních věcí. Nicméně můžeme říci, že princip restorativní justice postupně proniká do systému našeho práva a legislativní zakotvení restorativních postupů a metod tomu hodně napomáhá. Mám na mysli zejména instituty obecně prospěšných prací, peněžitý trest, podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, trest domácího vězení v trestním právu hmotném a možnost narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání v trestním právu procesním. Dalším důležitým krokem ve vztahu k realizaci principu restorativní justice bylo přijetí ZPMS a samozřejmě po letech diskuzí přijetí ZSM.⁸⁸

⁸⁸ Srovnej Karabec, Z. a kol.: Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů. Praha: IKSP, 2003, s. 16-21. nebo <http://juristic.zcu.cz/download/rekodifikace/trest/duvod.doc> ze dne 23. 6. 2006.

Závěr – úvahy de lege ferenda:

Ve své diplomové práci jsem se zabýval postavením pachatelů trestných činů a jejich obětí v systému právního řádu České republiky, kde jsem pojednával o negativních dopadech následků trestné činnosti ve vztahu jak k obětem tak k pachatelům z pohledu sociálního i psychologického. Jedním z cílů této diplomové práce bylo poukázat na nerovnost vzájemného vztahu obou stran v rámci trestního procesu a nastínit možná řešení pokud jde o úpravu trestněprávních norem, tak o sociálněpedagogický přístup, jehož možnosti nejsou v našich podmínkách ještě zdaleka vyčerpány.

V průběhu trestního řízení je z hlediska účinnějšího uplatňování a ochrany práv obětí trestných činů, včetně ochrany před sekundární viktimizací, velmi důležitá právní pomoc. Do trestního řádu by mělo být zakotveno právo poškozeného žádat, aby byl vyslýchán pouze v přítomnosti svého zmocněnce. Všichni poškození, kteří si nemohou hradit náklady na zastoupení, by měli mít právo na bezplatné ustanovení zmocněnce, a to včetně těch poškozených, kterým byla způsobena pouze morální újma a nemohou tedy vznést nárok na náhradu škody v adhezním řízení. Zejména u těchto poškozených, jimž byla způsobena újma „pouze“ morální, může podpora zmocněnce v průběhu řízení být důležitým faktorem prevence sekundární kriminality. Kategorie zvláště ohrožených obětí⁸⁹ by dle mého názoru měly mít právo na bezplatné zastoupení zmocněncem vždy bez ohledu na jejich finanční situaci. Neméně významným právním nárokem v trestním procesu by mělo být, umožnit poškozenému podat stížnost proti usnesení o přerušení přípravného řízení, stížnost o postoupení věci, o zastavení řízení a o přerušení trestního stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby. Po skončení vyšetřování by mělo být poškozenému umožněno prostudovat spis a navrhnout provedení dalších důkazů ze stejných podmínek jako obviněný. Dále

⁸⁹ Za zvláště zranitelné skupiny obětí jsou v mezinárodních standardech Rady Evropy považovány děti, osoby se zdravotním nebo mentálním postižením, oběti domácího násilí a další typy obětí, u nichž dochází k opakované viktimizaci, jako jsou oběti obchodování s lidmi, sexuálního násilí a oběti všech forem pronásledování.

by mu mělo být umožněno, aby v hlavním líčení mohl provádět důkazy, především možnost vyslechnout svědka. V neposlední řadě by neměl být poškozený připraven o právo podat odvolání i do výroku o vině a o právo podat odpor proti trestnímu příkazu. Žádoucí by bylo zakotvit do trestního práva povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit oběť trestného činu již při prvním kontaktu zejména o:

- průběhu následujícího trestního řízení a roli oběti v něm
- dostupných psychosociálních a jiných podpůrných službách obětem
- podmínkách přiznání bezplatné právní pomoci (ustanovení zmocněnce) a dostupnosti jiné formy bezplatného právního poradenství
- nároku na náhradu škody od pachatele (včetně možnosti uplatnění nároku v občanskoprávním řízení)
- možnostech poskytnutí peněžité pomoci od státu
- možnostech a podmínkách poskytnutí ochrany⁹⁰

Za jedno z nejzásadnějších práv výrazně posilující pozici poškozeného, které bohužel v systému českého trestního práva chybí, považují **instituty soukromé,⁹¹ subsidiární⁹² a tzv. vedlejší žaloby.⁹³** Institut soukromé žaloby v moderním pojetí existoval na našem území již za dob Rakouska-Uherska a z trestního řádu byl odstraněn až v roce 1950. V současné době se v našem právním řádu nevyskytuje, ačkoli v zahraničních právních úpravách včetně okolních zemí tomu tak je. Zatímco soukromá žaloba je institutem, který zákonodárce užívá v případech trestných činů menší společenské nebezpečnosti, které bývají důsledkem konfliktu mezi pachatelem a poškozeným nebo u nichž je chráněný zájem spíše soukromé než veřejné povahy, u subsidiární žaloby takové

⁹⁰ V případě hrozícího nebezpečí újmy na životě či zdraví např. o možnostech policejní ochrany v krátkodobém horizontu v řádech měsíců nebo v závažnějších případech podle zvláštního zákona č. 137/2002 Sb. o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením.

⁹¹ Právo poškozeného, kterému vznikla soukromožalobním trestným činem bezprostřední újma, obrátit se s žalobou, resp. s žádostí o potrestání pachatele přímo na trestní soud, a to i bez součinnosti státního zástupce, a žalobu před tímto soudem zastupovat.

⁹² Právo poškozeného nastoupit na místo veřejného žalobce tam, kde odmítá zahájit trestní stíhání veřejnožalobního deliktu nebo v zahájeném trestním stíhání pokračovat.

⁹³ Poškozený je oprávněn podporovat veřejnou žalobu, kdy působí vedle a nikoli místo veřejného žalobce.

omezení není patrné. Subsidiární žaloba tak je vlastně prostředkem kontroly státního zástupce. Vstup poškozeného na místo žalobce v řízení skýtá možnost jistého přezkumu rozhodnutí státního zástupce v trestním řízení nepokračovat či vzít již podanou žalobu zpět. Subsidiární žalobce v takovém případě nastupuje na místo státního zástupce a s drobnými výjimkami má v řízení obdobné postavení.

Problematikou soukromé a subsidiární žaloby se podrobněji zabýval Tomáš Gřivna ve své publikaci *Soukromá žaloba v trestním řízení*.⁹⁴ Zde se příklání k zavedení jak soukromé tak i subsidiární žaloby do našeho právního řádu. U soukromé žaloby navrhuje zachovat možnost státního zástupce čin sám stíhat, za předpokladu, že shledá veřejný zájem. Pokud by k tomu nedošlo, měl být poškozený u vymezených trestných činů možnost podat žalobu k soudu. Podobně navrhuje zakotvení institutu subsidiární žaloby, ovšem bez omezení u všech poškozených (rovněž bez ohledu na uplatnění nároku na náhradu škody). V přípravném řízení navrhuje mechanismus, kterým se poškozený ujme řízení: Nejprve vyvolá cestou stížnosti soudní přezkum rozhodnutí, kterým státní zástupce stíhání zastavil, postoupil nebo odložil či potvrdil rozhodnutí policejního orgánu o odložení věci. Soud pak může rozhodnutí státního zástupce zrušit a udělit mu další pokyny a teprve pokud státní zástupce po splnění těchto pokynů setrvá na svém původním rozhodnutí, může poškozený podat subsidiární žalobu.

Ačkoli ze strany odborné veřejnosti ve vztahu k těmto institutům zaznívají více či méně opodstatněné kritické ohlasy, domnívám se, že je na místě přinejmenším zahájit diskusi o nesporných přednostech soukromé i subsidiární žaloby pro praxi, v jejíž rámci by bylo možné zhodnotit případně i výzkumy sociologického charakteru ze zahraničí (např. jak sami poškození hodnotí tyto instituty, které mají sloužit k jejich vyšší ochraně) a také statistiky

⁹⁴ Gřivna, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005

kriminologické, zejména zda se nezvyšuje latence některých soukromožalobních trestných činů.

Problematika obětí trestných činů je relativně široký záběr různých institutů a postojů, které mimo jiné zahrnují zajištění informovanosti obětí o jejich právech, bezplatnou právní pomoc, procesní práva, možnosti dosáhnout odškodnění, finanční pomoc obětem od státu nebo psychosociální podpůrné prostředky. Je ke zvážení, zda by nebylo vhodnější tuto **problematiku regulovat komplexně samostatným právním předpisem** podobně jako to řeší švýcarský Spolkový zákon o pomoci obětem trestných činů,⁹⁵ jenž klade důraz na sociálněpedagogický přístup. Podle tohoto zákona mají oběti nárok na bezplatné poradenství. Poradny zajišťují a zprostředkovávají především lékařskou, psychologickou, sociální, materiální a právní pomoc. Informují o pomoci obětem. Pomoc poskytují okamžitě a v případě potřeby i dlouhodobě. Poradny přejímají další náklady, jako jsou náklady na lékařskou péči, zastupování a náklady řízení, pokud je to žádoucí na základě osobních poměrů oběti.

Na základě poznatků, získaných při zpracovávání této diplomové práce, se domnívám, že **vývoj trestního práva by měl směřovat ke konceptu restorativní spravedlnosti, jak je popsána v páté kapitole této diplomové práce, který v morální rovině dokáže lépe zahladit následky trestného činu, než systém stávající.** Vybalancování práv oběti a pachatele trestného činu by k tomu mělo být základním předpokladem.

⁹⁵ Bundesgesetz über die Hilfe an Oper von Straftaten (Opferhilfegesetz, OHG) vom 4. Oktober 1991

Resümee:

In meiner Diplomarbeit „**Juristische und soziale Stellung der Täter und Opfer im tschechischen Recht**“ wird der Fokus auf die rechtliche Position der Täter und ihrer Opfer bzw. Geschädigten im System der tschechischen Rechtsordnung gerichtet. Ich behandelte unter den Gesichtspunkten „soziologisch und psychologisch“ die negativen Auswirkungen bzw. die Konsequenzen der Strafbarkeit sowohl für die Täter als auch für die Opfer. Das Opfer bzw. der Geschädigte bilden eine wichtige Partei im Strafprozess.

Als eines der Ziele dieser Diplomarbeit sollte die derzeit fehlende Parität in der Stellung beider Parteien im Strafprozess aufgezeigt werden. Zudem sollten mögliche Weiterentwicklungen strafrechtlicher Normen angedacht werden, die ebenso sozialpädagogische Aspekte umfassen müssten, deren Möglichkeiten unter unseren jetzigen Bedingungen bei weitem nicht ausgeschöpft werden. Seit dem Jahr 1989 stärkten in der Tschechischen Republik die Novellierungen der Strafprozessordnung grundsätzlich eher Prozessrechte beim Beschuldigten. Nur selten oder in geringerem Maße wurden Prozessrechte zugunsten der Geschädigten verbessert. Diese Entwicklung halte ich nicht für konsequent, da die Rechtsposition eines Geschädigten durch die Straftat naturgemäß regelmäßig stark negativ berührt wird. Der Schutz der Rechte eines von einer Straftat Geschädigten ist daher als ebenso so wichtig wie der Schutz der Rechte der Person, gegen die ein Strafprozess geführt wird, zu bewerten.

In dieser Hinsicht stellte die letzte Novellierung der Strafprozessordnung, verankerte im Gesetz Nr. 265/2001, eine wichtige Optimierung dar und leitete eine Verbesserung der Rechtsposition der Geschädigten im Strafprozess ein. Trotz dieses positiven Ansatzes wurde meiner Einschätzung nach die Stellung der Geschädigten im Strafprozess bisher noch nicht im wünschenswerten Maß adjustiert.

Es wäre anzustreben, im Einklang mit den Prinzipien der sich weiter entwickelnden restaurativen Justiz, die Belange der Geschädigten mehr zu berücksichtigen. Dies bezieht sich sowohl auf den Schutz von Leben und Gesundheit, gegebenenfalls ebenso der Privatsphäre, als auch auf den übrigen materiellen Bereich. Hierzu gleichrangig sollte der Schutz der Geschädigten vor einer sekundären Victimisierung stehen. Diese Victimisierung ist ein Umstand, der die Gesellschaft insgesamt erheblich berührt.

Aufgrund einer breiten Berichterstattung durch die Medien kann sie exemplarische und signifikante Außenwirkung entfalten und hierdurch mitunter starken Einfluß auf zukünftiges Täter-/Opferverhalten nehmen. Bei einer objektiven und ergebnisoffenen Bewertung der rechtlichen Positionen von Tätern und Opfern müssen alle Aspekte angemessene Aufmerksamkeit und Berücksichtigung im Verfahren erhalten.

Ich bin überzeugt, die Gesetzgebung sollte stärker berücksichtigen, dass das Opfer in der Regel ohne eigenes Verschulden unerwartet einen Schaden erlitten hat und hierdurch in besonderem Maß des gesetzlichen Schutzes bedarf.

Literatura a prameny:

Právní předpisy:

- usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., ze dne 16. 12. 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR č. 440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění
- Strafprozeßordnung (StPO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S.1074, 1319)
- Bundesgesetz über die Hilfe an Oper von Straftaen (Opferhilfegesetz, OHG) vom 4. Oktober 1991

Monografie:

- Císařová, D., Fenyk, J. a kol. Trestní právo procesní. 4. vydání. Praha: Linde a. s., 2006
- Černíková, V., Makariusová, V. Sociální ochrana. Praha: Vydavatelství PA ČR, 1996
- Gřivna, T. Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha: Karolinum, 2005
- Jelínek J., Sovák Z.: Trestní zákon a trestní řád, 14. aktualizované vydání novelizovaných kodexů s poznámkami a judikaturou, Praha: Linde a. s., 2000
- Kalvodová, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno: Masarykova univerzita, 2002
- Karabec, Z. a kol. Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů. Praha: IKSP, 2003
- Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti. Praha: C. H. Beck, 1998
- Kulíšková, K. K problematice obětí trestních činů a k výsledkům obětí v České republice (sborník). Praha: Institut pro kriminologii a bezpečí, Bílý kruh bezpečí, 1999
- Kynclová, Z. a kol. Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2007
- Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva. Příbram: Linde, 2003
- Růžička, M., Púry F., Zezulová J., Poškozený a adhezní řízení v České republice, Praha: C. H. Beck, 2007
- Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád. Komentář. I.díl. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002
- Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005
- Šámal, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2004
- Větrovec, V. Nedorost, L. a kol. Zákon o mediaci a probaci – komentář. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002

- Zehr, H. Úvod do restorativní justice, Good Books, 2002, český překlad Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003

Odborné články:

- Kriminalistika č. 2/2003, Karabec, Z. Nové možnosti pro trestní justici
- Právo a rodina č. 9/2004, Kovářová, D. Nad zákonem o soudnictví ve věcech mládeže z pohledu praxe
- Trestněprávní revue č. 9/2003, Šámal, P. K soudnictví ve věcech mládeže
- Trestněprávní revue č. 4/2004, Sotolář, A. K ochraně soukromí mladistvých podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže
- Trestněprávní revue č. 6/2004, Sotolář, A. Odstoupení od trestního stíhání jako specifická forma alternativního řešení trestních věcí mladistvých
- Trestněprávní revue č. 12/2004, Válková, H. Odpovědnost za mládež – zajištění kvality a perspektiv soudnictví ve věcech mládeže
- Trestněprávní revue č. 2/2005, Sotolář, A. Válková, H. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých
- Trestněprávní revue č. 12/2005, Gřivna, T. Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky).
- Trestněprávní revue č. 9/2006, Kučera, J. Adhezní řízení a jeho vztah k civilnímu procesu

Internetové odkazy:

- <http://portal.justice.cz/ms/ms>
- <http://juristic.zcu.cz/download/rekodifikace/trest/duvod.doc>
- www.pmscr.cz
- www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx
- www.law.muni.cz
- www.gesetze-im-internet.de
- www.admin.ch